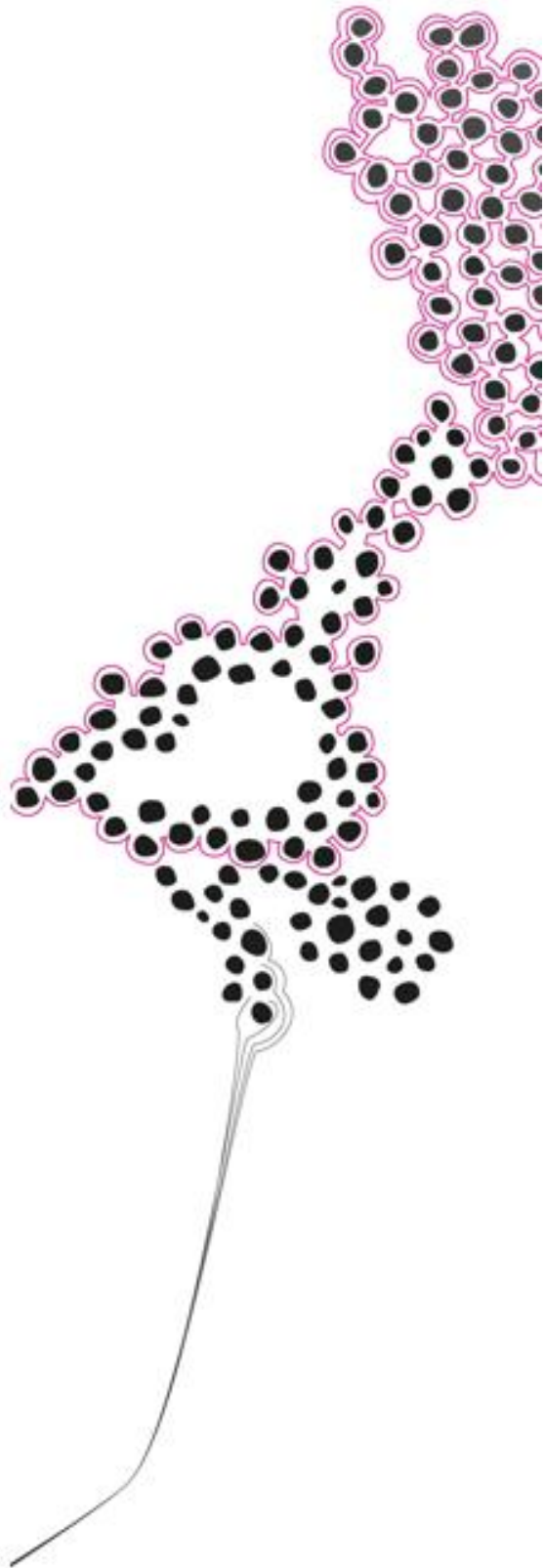

LEERLINGEN OVER HET VAK MAATSCHAPPIJLEER

EEN Q METHODOLOGIE ONDERZOEK

Hinke M. Mul, MSc

Begeleiding: M.I. Jeliaskova MA M.Phil

Tweede lezer: Prof Dr. A. Need

Februari 2015

UNIVERSITEIT TWENTE.

Faculteit Gedragswetenschappen, instituut ELAN
Scriptie master Leraar VHO
Maatschappijleer/Maatschappijwetenschappen

Hinke M. Mul, MSc
Studentnummer s0048372
h.m.mul@hotmail.com

Begeleiding: M.I. Jeliaskova MA M.Phil
Tweede lezer: Prof Dr. A. Need

Februari 2015

Samenvatting

Zijn er op basis van de mate van overeenkomst tussen de persoonlijke culturen van leerlingen en de cultuur op school en bij maatschappijleer, verschillende types leerlingen te onderscheiden? In de lessen lijken leerlingen op verschillende manieren om te gaan met het schakelen tussen de cultuur van thuis en bij vrienden en de werelden op school. Voor sommige leerlingen verloopt deze overgang soepel, of hanteerbaar, voor andere onzeker of zelfs onmogelijk. Een soepele overgang lijkt te leiden tot meer succes en zelfvertrouwen, terwijl leerlingen die meer moeite hebben met de overgang tussen de culturen, maatschappijleer als een andere wereld ervaren.

Bij een vak wat de kern vormt voor burgerschapsvorming is dat zeer zorgwekkend. Binnen het voortgezet onderwijs wordt maatschappijleer namelijk gezien als hét middel om politieke houdingen en gedragingen te beïnvloeden en als het meest geschikt om leerlingen het vermogen te geven tot politieke en maatschappelijke participatie. Dit is niet alleen van belang voor de burgers zelf, maar ook voor het effectief functioneren van de democratie. Juist voor leerlingen die deze interesses en mogelijkheden niet vanuit thuis meekrijgen, zou het vak maatschappijleer een kader moeten bieden van waaruit leerlingen kunnen meedenken en meedoen in de maatschappij.

In dit onderzoek wordt gekeken naar de mate waarin binnen het maatschappijleeronderwijs verschillende groepen te onderscheiden zijn op basis van hun visies op school en maatschappijleer, in hoeverre deze groepen te relateren zijn aan de mate van overeenkomsten en verschillen tussen de persoonlijke culturen en die van school en maatschappijleer en tot slot in hoeverre deze groepen overeen komen met groepen uit eerdere onderzoeken. Door middel van Q methodologisch onderzoek worden gedeelde standpunten van leerlingen onthuld. Dit door leerlingen stellingen over de verschillende onderwerpen in een standaard normaal verdeling te laten sorteren. Binnen dit kwalitatieve onderzoek gaven 31 leerlingen uit 4 havo hun mening over de verschillende onderwerpen. Een deel van hen werd hierbij gevraagd hardop te denken waardoor de data werden verrijkt met de achterliggende motivaties en interpretaties.

De data van het onderzoek onthulden vijf verschillende standpunten die door groepen leerlingen werden gedeeld. De intrinsiek gemotiveerde en succesvolle '*Maatschappijleerlingen*' ervaren een soepele overgang tussen hun persoonlijke culturen en die van maatschappijleer. De '*Brave bèta leerlingen*' hebben negatieve visies ten aanzien van maatschappijleer en delen deze binnen hun persoonlijk culturen, wat de overgang vermoeilijkt. De '*Sociale slimmeriken*' profiteren van de maatschappelijk betrokken persoonlijke culturen om hen heen. Maar ondanks hun capaciteiten missen zij de intrinsieke motivatie en zien maatschappijleer als irrelevant voor hun persoonlijke toekomst. Voor de '*Twijfelaars*' lijkt de overgang tussen de culturen net zo onzeker als dat deze leerlingen zich uiten. Zij zien het vak als het domein van experts en delen deze visie wel met hun ouders, maar niet met vrienden. Tot slot de '*Yolo'ers*', wiens thuiscultuur wel overeenkomt met die bij maatschappijleer, maar die van vrienden niet. Ook hier lijkt de invloed van de thuiscultuur leidend te zijn, aangezien deze leerlingen naast het genieten van het leven, wel goede resultaten behalen.

Dat deze resultaten merendeels overeenkomen met die uit eerder onderzoek impliceert dat deze groepen niet vakspecifiek zijn, maar een breder socialisatieproces omvatten waar een grotere groep leerlingen mee te maken heeft. Het is dan ook van groot belang dat docenten zich niet alleen bewust zijn van de diverse socialisatieprocessen, maar tevens rekening houden met de kenmerken van de gevonden groepen om hen te kunnen begeleiden. Vervolgonderzoek is nodig om deze passende begeleiding te ontwikkelen. Tevens om de verschillende groepen nog wat uitgebreider te onderzoeken op verschillende niveaus van onderwijs en meer aanknopingspunten te achterhalen waarop deze begeleiding kan aansluiten. Maar ook om vast te stellen wat de invloed is van de verschillende culturen hebben in relatie tot andere demografische gegevens.

Inhoud

Inleiding	9
Theoretisch kader.....	10
Methode	14
Materiaal	14
Deelnemers	16
Afnameprocedure	16
Resultaten	18
Verantwoording aantal factoren	18
Factorinterpretaties	20
<i>Factor 1: Maatschappijleerlingen</i>	20
<i>Factor 2: Brave bèta leerlingen</i>	22
<i>Factor 3: Sociale slimmeriken</i>	24
<i>Factor 4: Twijfelaars</i>	26
<i>Factor 5: YOLO'ers</i>	28
Vergelijking met eerdere onderzoeken.....	29
<i>Vergelijking met eerder onderzoek binnen het vak 'science'</i>	30
<i>Vergelijking met eerder onderzoek binnen het vak maatschappijleer</i>	32
Conclusies en discussie.....	36
Implicaties voor het onderwijs	37
Referenties	40
Bijlagen	41
Bijlage 1. Stellingen Q set	41
Bijlage 2. Ideaaltypische Q sort voor Factor 1. Maatschappijleerlingen	42
Bijlage 3. Ideaaltypische Q sort voor Factor 2. Brave bèta leerlingen	43
Bijlage 4. Ideaaltypische Q sort voor Factor 3. Sociale slimmeriken.....	44
Bijlage 5. Ideaaltypische Q sort voor Factor 4. Twijfelaars	45
Bijlage 6. Ideaaltypische Q sort voor Factor 5. YOLO'ers	46
Bijlage 7. Factor Q sort waarden voor elke stelling.....	47

Inleiding

‘Ons onderwijssysteem selecteert op afkomst in plaats van capaciteiten’

Volgens een docent bovenbouw havo/vwo, na het informeren naar het opleidingsniveau van de ouders van VWO leerlingen.

‘Ons leven is maatschappijleer, hoe kan mijn kind hier nu een onvoldoende voor halen?’

Aldus een verontwaardigde ouder van een gedemotiveerde leerling.

Een paar citaten uit het werkveld die het belang van de omgeving waarin een leerling opgroeit onderschrijven. In beide gevallen gaat het om de relatie tussen de cultuur waarin ze opgroeien en de wereld van school in het algemeen en het vak maatschappijleer in het bijzonder. In het eerste citaat een constatering die een zekere positieve relatie veronderstelt, leerlingen binnen het vwo hebben relatief vaak ouders met een universitaire graad. Een relatie die er eigenlijk niet hoort te zijn, gezien de eerlijke kansen die het Nederlandse onderwijssysteem voor iedereen wil bieden (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2014). Desondanks leidt het uitblijven van deze verwachte positieve effecten van overeenkomstige culturen thuis en op school in het tweede citaat juist tot een zeker ongeloof bij de ouders. Er zijn dus aanwijzingen en verwachtingen over het effect van overeenkomstige culturen thuis en op school en zelfs die van bepaalde vakken.

Om in termen van maatschappijleer te blijven: het socialisatieproces verloopt in het geval van enculturatie gemakkelijker dan bij acculturatie. Met andere woorden, als de normen en waarden en andere aangeleerde kenmerken van de cultuur thuis overeenkomen met die op school en meer specifiek bij het vak maatschappijleer, dan gaat het aanpassen aan de nieuwe culturen op school gemakkelijker dan wanneer die culturen van elkaar afwijken.

Sommige leerlingen lijken zich gemakkelijker te kunnen aanpassen dan andere, die de op school geldende normen en waarden nauwelijks onder de knie lijken te krijgen. Deze verschillen zijn in de dagelijkse praktijk duidelijk te zien. Niet alleen qua interesses en studievastigheden, maar ook in het zelfvertrouwen en het doorzettingsvermogen wat leerlingen laten zien. Voor sommige leerlingen lijken maatschappijleer en zelfs maatschappijwetenschappen één groot feest van herkenning te zijn, terwijl voor andere een nieuwe wereld open lijkt te gaan. Binnen deze laatste groep zijn er leerlingen die alsnog worden geënthousiasmeerd door het vak zelf of de docent die het geeft, maar ook leerlingen die standvastiger zijn in hun besluit dat het echt niets voor ze is en ook nooit zal worden.

De hoogste tijd om te kijken of er inderdaad verschillende groepen te onderscheiden zijn op basis van het gemak of juist de moeilijkheden die leerlingen ervaren bij het aanleren van de cultuur op school in het algemeen en bij het vak maatschappijleer in het bijzonder. Zeker voor het vak maatschappijleer zou het onlogisch zijn om met de leerlingen stil te staan bij de pluriformiteit en integratie binnen de Nederlandse samenleving, zonder aandacht te schenken aan de moeilijkheden die leerlingen op dat moment zelf ervaren bij de socialisatie op school en binnen de verschillende vakken.

Theoretisch kader

Eerder onderzoek naar de ervaren verschillen en overeenkomsten tussen de wereld van thuis en bij vrienden en die wereld van school richtte zich op het vak 'science' op middelbare scholen in Amerika. Aikenhead (1996) deed onderzoek naar ervaringen van leerlingen in de lessen 'science', en stelde dat de wereld van de wetenschap op school door een groot deel van de leerlingen als ongewoon en oneigen wordt gezien. Zo oneigen dat Aikenhead spreekt over het overgaan van culturele grenzen. Leerlingen ervaren niet alleen cognitieve verschillen tussen de wereld van de wetenschappen en die van leerlingen thuis, maar ook conceptuele volgens Lijnse (1990, in Costa 1995). Hierbij spelen sociale en persoonlijke kenmerken, zoals verschillende culturele waarden, normen en verschillende visies op de samenleving een rol. Maar daarnaast ook angst of juist onverschilligheid ten opzichte van het onderwijssysteem en mogelijke vooroordelen binnen het onderwijs (Shapiro 1989, in Costa 1995).

Costa beschrijft in haar artikel met de treffende titel '*When science is another world*' (1995) een algemeen model om de 'science' student meer holistisch te begrijpen. In haar onderzoek maakt Costa onderscheid tussen verschillende types leerlingen aan de hand van overeenkomsten en verschillen tussen de persoonlijke wereld van leerlingen en de wereld op school. Leerlingen gaan namelijk op verschillende manieren om met het schakelen tussen de culturen van thuis en school; voor sommige leerlingen verloopt deze overgang soepel, of hanteerbaar, voor anderen daarentegen onzeker of zelfs onmogelijk (Phelan, Davidson & Cao 1991, in Aikenhead 2001).

Door middel van lesobservaties, aanbevelingen van docenten en 43 interviews met middelbare scholieren verzamelde Costa informatie over de percepties van de leerlingen over school, het vak 'science' en het belang en de invloed van de percepties van vrienden en familie. Op basis van de verschillende patronen in de relaties tussen persoonlijke ervaringen en de mate van succes op school en het vak 'science' identificeerde Costa vijf groepen leerlingen.

1. '*Potential scientists*': Zij ervaren een soepele overgang, aangezien de cultuur van familie en vrienden overeenkomt met die van de school en de wetenschap. Hierdoor ontwikkelen deze leerlingen een bepaald zelfbeeld dat hen het gevoel geeft dat zij door middel van zelfstandig werken in staat zijn om tot een diepgaand begrip van de wetenschap te komen. Kenmerkend is dat de '*Potential scientists*' het vak 'science' van persoonlijk belang achten, een middel om bepaalde beroepen te bereiken. De 'science' lessen op de middelbare school beschouwen zij dan ook als een noodzakelijke en waardevolle ervaring (Costa, 1995).
2. '*Other Smart Kids*': Wiens overgang hanteerbaar is, omdat de cultuur van familie en vrienden overeenkomt met die van de school, maar niet met die van de wetenschap. Het zijn hard werkende, zelfverzekerde leerlingen, maar de wetenschap zien zij niet als relevant voor hun verdere leven. De '*Other Smart Kids*' zijn dan ook niet intrinsiek gemotiveerd voor het vak en hoewel het mogelijk wel nuttige achtergrond informatie is, zien zij het vooral als middel om hun middelbare school diploma te behalen. Deze leerlingen zijn echter wel in staat om de overgang naar de academische schoolwetenschap te hanteren. (Costa, 1995; Aikenhead, 2001)
3. '*I Don't Know*' Students': De overgang tussen de culturen is voor deze groep leerlingen onzeker aangezien de cultuur van familie en vrienden onverenigbaar is met zowel de cultuur op school, als die van 'science'. Om, ondanks de discrepantie tussen de culturen, niet hun gezicht te verliezen en voldoende te presteren op school, leren deze leerlingen voortdurend de ideeën en procedures uit hun hoofd (Aikenhead, 2001), maar echt begrijpen doen ze het niet. Zij zijn over het algemeen niet negatief, maar ook niet positief over het vak 'science'. Het verschilt voor hen niet van andere vakken, ze beschouwen het dan ook niet van persoonlijke waarde. Deze leerlingen beschouwen 'science' als het domein van experts (Costa, 1995).

4. *'Outsiders'*: Voor deze leerlingen is de overgang zo goed als onmogelijk, omdat de culturen van familie en vrienden botsen zowel met die van school, als die van de wetenschap. Waar de eerste drie groepen succes ervaren bij veel, zo niet alle, vakken is dit bij deze vierde groep niet het geval. Door het vele falen lopen zij steeds verder achterop bij hun klasgenoten. De *'Outsiders'* zien het vak 'science' als iets wat alleen een genie kan en iets wat ver van hun dagelijks leven af staat. Zij zien het nut van het vak niet in en hun desinteresse overschaduwde zelfs de onderdelen die ze wel begripen (Costa, 1995).
5. *'Inside Outsiders'*: Wiens overgang frustrerend is, aangezien de cultuur van familie en vrienden onoverbrugbare verschillen vertoont met de schoolcultuur, maar potentieel aansluit op de cultuur van de wetenschap. Deze leerlingen zijn *"Inside science, but outside society"* (Costa, 1995). De *'Inside Outsiders'* hebben wel potentieel voor de wereld van de wetenschap maar, door hun maatschappelijke positie, niet de mogelijkheden. Zowel door persoonlijke factoren als door het gebrek aan steun en erkenning van hun talenten vanuit school bevinden zij zich *"op het verkeerde moment op de verkeerde plaats"* (Farrell 1990, in Costa, 1995).

Hoewel deze categorieën niet de volledige complexiteit van de verschillen en eigenheid van het denken en leven van de studenten omvat, laten ze wel belangrijke verschillen zien in de reacties van studenten ten opzichte van het vak 'science' op school. Dit vergroot volgens Costa (1995) het begrip van hetgeen er omgaat in de klaslokalen.

Volgens Aikenhead (2001) is de culturele invalshoek van Costa gevoelsmatig meer geschikt voor docenten dan andere invalshoeken, aangezien iedereen ook zelf dagelijks omschakelt tussen verschillende sociale situaties. Op deze manier is het gemakkelijker voor docenten om de verschillende rollen te herkennen en de leerlingen passende begeleiding te geven. Wel voegt Aikenhead (2001) zelf nog een zesde categorie toe. De *'I want to know students'* een groep leerlingen die net zo geïnteresseerd is in het vak 'science' als de *'Potential scientists'*, maar school behoorlijk intimiderend vindt. Hoewel niet zo intimiderend als de *'I don't know students'*.

Om te kijken in hoeverre de categorieën van Costa (1995) te herkennen zijn binnen het Nederlandse maatschappijleer onderwijs aan middelbare scholieren, werd in 2009 een onderzoek uitgevoerd door Roald Vogels. Dit onderzoek vond plaats in het kader van een masterthese voor het behalen van de eerstegraads bevoegdheid maatschappijleer. Vogels maakte gebruik van de Q methodologie en ontwikkelde een digitaal instrument waarbij leerlingen stellingen over de verschillende culturen online beoordeelden. De leerlingen rangschikten de stellingen in een standaard normaal verdeling (Q sort), van geheel oneens tot geheel mee eens. Door middel van factor analyse en statistische rotatie laten de data verschillende gedeelde standpunten zien van de participanten (zie het methodedeel voor een uitvoeriger toelichting).

Vogels kwam ook tot vijf verschillende gedeelde standpunten, zowel op basis van de theorie van Costa (1995), als op basis van statistische aanwijzingen.

1. *'Beroepsgeoriënteerden'*: De subcultuur van de familie van deze leerlingen komt overeen met die van school en maatschappijleer. Deze leerlingen zijn intrinsiek gemotiveerd voor het vak en zij zien het nut van het vak voor hun vervolgopleiding en hun latere leven. Vanuit thuis worden zij, sterker dan de leerlingen uit de andere groepen, gestimuleerd tot een sociaal maatschappelijk bewustzijn. Deze voorkeuren komen sterk overeen met de voorkeuren van de *'Potential scientists'* van Costa (1995).
2. *'Sociaal georiënteerden'*: Deze leerlingen zijn meer gefocust op het sociale leven met vrienden, dan op het werken op school. Desondanks past de leefwereld op school wel redelijk bij hun eigen persoonlijke leefwereld. Tussen de wereld van de politiek (en sociale wetenschappen) en hun eigen leefwereld zijn er wel barrières te zien. Al zien deze leerlingen over het algemeen wel het nut van het vak in, omdat het ook onderwerpen

behandelt die in de dagelijkse praktijk bruikbaar zijn. De voorkeuren van deze leerlingen sluiten volgens Vogels aan op die van de *'Other Smart Kids'* van Costa (1995).

3. *'Critici'*: Deze leerlingen zijn volgens Vogels uitgesproken negatief over het persoonlijk nut van maatschappijleer en sociaalwetenschappelijke kennis. Leren beschouwen deze leerlingen als iets wat moet. Deze mening delen zij met hun vrienden en, meer dan de vorige groepen, ook met het thuisfront. Vogels concludeert dat de *'Critici'* moeilijk te vergelijken zijn met één van de groepen van Costa (1995), aangezien zij meer dan de *"I Don't Know" Students'* voornamelijk negatief zijn over het vak maatschappijleer en wat neutraler over school. Wel delen deze groepen het gebrek aan intrinsieke motivatie.
4. *'Buitenstaanders'*: Deze leerlingen ervaren een grote afstand tussen hun persoonlijke culturen enerzijds en die van school, politiek en sociale wetenschappen anderzijds. Waar de *'Critici'* met name negatief zijn over het vak maatschappijleer, zijn de *'Buitenstaanders'* vooral erg negatief over hun eigen perspectieven op school en in de maatschappij. Deze leerlingen krijgen weinig stimulans mee van vrienden en familie. Gezien de naam die Vogels aan deze groep gaf, lijkt deze groep vergelijkbaar met de *'Outsiders'* van Costa (1995), al wordt door Vogels bij deze groep leerlingen geen vergelijking gemaakt met Costa.
5. *'Conformisten'*: Deze groep wordt gevormd door leerlingen met belangstelling voor de sociale aspecten van maatschappijleer. Ook geven zij de voorkeur aan interpersoonlijke verhoudingen boven instituties als school, politiek en wetenschap, aldus Vogels (2009). De ouders van de *'Conformisten'* zijn redelijk betrokken bij de maatschappij en school, vergelijkbaar met de *'Sociaal georiënteerden'* en de *'Critici'*, maar hun vrienden delen de mening van de *'Conformisten'*. Ook bij deze groep leerlingen wordt door Vogels geen vergelijking gemaakt met Costa (1995).

Hoewel dit onderzoek niet gepubliceerd werd, vormen deze resultaten van Vogels voldoende aanleiding voor verder onderzoek. Als er zo duidelijk verschillende groepen te onderscheiden zijn, die in meer of mindere mate problemen ervaren met het integreren op school en bij het vak maatschappijleer, dan is het van belang dat hier meer kennis over wordt vergaard.

Bij een vak dat door sommige docenten omschreven wordt als *"Een inburgeringscursus voor mensen uit Nederland"* (van Goor, 2014) en de kern vormt voor burgerschapsvorming (Olgers, van Otterdijk, Ruijs, de Kievid, & Meijs, 2010), is het zeer zorgwekkend als een deel van de leerlingen dit vak als een andere wereld omschrijft. Binnen het voortgezet onderwijs wordt het vak maatschappijleer gezien als hét middel om politieke houdingen en gedragingen te beïnvloeden en als het meest geschikt om gestalte te geven aan de zeer noodzakelijke burgerschapsvorming (Vis & Veldhuis, 2008; in Van Gils, 2011 en Wittebrood 1995).

Voor een democratie is het namelijk essentieel dat burgers daarin kunnen participeren (Vis & van Schuur, 2009). Niet alleen voor de burgers zelf, maar ook voor het effectief functioneren van het democratisch systeem. Of een democratie goed functioneert, is immers afhankelijk van de kwaliteit van politieke beslissingen. Deze worden deels bepaald door de deskundigheid van bestuurders en het ambtenarenapparaat en dus indirect door de burgers die hen hebben gekozen (Vis & van Schuur, 2009).

Maatschappijleer biedt hiervoor de benodigde kennis en vaardigheden en vormt daarmee het denkgereedschap dat de leerlingen het vermogen geeft tot politieke en maatschappelijke participatie (Olgers et al., 2010). Uit onderzoek van Wittebrood (1995) en Mutlu (2010) blijkt dat maatschappijleer en in sterkere mate maatschappijwetenschappen, bijdragen aan de politieke betrokkenheid van leerlingen. Beide onderzoeken stellen dat leerlingen die langer maatschappijleer en maatschappijwetenschappen hebben gevolgd, meer politiek betrokken zijn en minder politieke intolerantie tonen. Mutlu (2010) concludeert dan ook dat maatschappijleer

en maatschappijwetenschappen een positieve bijdrage leveren aan burgerschapsvorming, door middel van de overdracht van kennis over en inzicht in de werking van de rechtsstaat en de parlementaire democratie.

Juist voor leerlingen die deze mogelijkheden en interesses niet van huis uit mee krijgen zou het vak maatschappijleer een kader kunnen en moeten bieden van waaruit leerlingen kunnen meedenken en meedoen in de maatschappij (van der Hoek, 2012). Helaas blijkt uit onderzoek (Wittebrood, 1995) dat juist de groepen die gemiddeld lager scoren op politieke interesse en participatie dit niet extra compenseren door middel van maatschappijleer en maatschappijwetenschappen. De toename in politieke interesse van de groepen die daar relatief gezien nog de meeste winst konden behalen; meisjes, leerlingen binnen lagere onderwijsniveaus en met relatief lager opgeleide ouders, is minder groot dan die van jongens, hoger opgeleiden en leerlingen met relatief hoger opgeleide ouders. Ook bleek uit het onderzoek van Mutlu (2010) dat veel van de gevonden verschillen in politieke interesse en politieke intolerantie tussen bepaalde sociale groepen zoals jongens en meisjes, allochtonen en autochtonen, leerlingen met hoger en lager opgeleide ouders niet, of slechts deels, door middel van een verschil in politieke kennis verklaard kunnen worden.

Des te belangrijker is het dat er inzicht komt in de mate waarin leerlingen zich in staat gesteld voelen om allereerst deel te kunnen nemen aan het vak maatschappijleer. Als ook binnen het vak maatschappijleer groepen leerlingen te herkennen zijn die moeilijkheden ervaren bij het aanpassen aan de heersende cultuur op school en binnen het vak maatschappijleer, dan is meer kennis hierover noodzakelijk, zodat docenten en andere betrokkenen de leerlingen die dat nodig hebben passende begeleiding kunnen geven. Juist voor de leerlingen die hierin een achterstand hebben op anderen en dit niet van huis uit meekrijgen.

De begeleiding die leerlingen bij het omgaan met deze culturele verschillen krijgen is namelijk van invloed op de mate van succes in de, voor hen, nieuwe cultuur (Jegede & Aikenhead, 1999). Om deze begeleiding te verbeteren, is het belangrijk dat docenten erkennen dat de werelden van school en binnen de specifieke vakken een cultuur op zich zijn en dat het omgaan met de wetenschappelijke wereld derhalve een interculturele gebeurtenis is. Tevens dienen de docenten rekening te houden met de diverse manieren waarop leerlingen omgaan met cognitieve conflicten die ontstaan bij het botsen van de verschillende culturen en ze te helpen met culturele conflicten (Jegede & Aikenhead, 1999).

In dit onderzoek zal worden gekeken naar de verschillende persoonlijke meningen van leerlingen over het vak maatschappijleer, school in het algemeen en de visie van hun ouders en vrienden daarop. Vervolgens wordt gekeken of er op basis van de overeenkomsten en verschillen tussen de persoonlijke culturen en die van school en maatschappijleer, onderscheid gemaakt kan worden tussen verschillende gedeelde standpunten van leerlingen. In hoeverre de vijf groepen leerlingen van Costa (1995) te herkennen zijn in het middelbaar onderwijs in een Nederlandse setting en in plaats van het vak 'science', bij de vakken maatschappijleer en maatschappijwetenschappen zal worden onderzocht aan de hand van de volgende onderzoeksvragen:

- In hoeverre zijn er ook binnen het Nederlandse maatschappijleeronderwijs verschillende groepen te onderscheiden op basis van hun visies op school en (verschillende aspecten van) maatschappijleer?
- In hoeverre zijn de groepen te relateren aan de mate van overeenkomsten en verschillen tussen de persoonlijke culturen en die van school in het algemeen en maatschappijleer in het bijzonder?
- In hoeverre komen deze gedeelde standpunten overeen met die van de vijf groepen van Costa (1995) en die van Vogels (2009)?

De stellingen die worden gebruikt in dit onderzoek werden door Vogels (2009) ontwikkeld. Hij liet leerlingen uit de onderzoekspopulatie stellingen bedenken over verschillende aspecten van maatschappijleer en maatschappijwetenschappen. Deze werden aangevuld met citaten van leerlingen uit het onderzoek van Costa (1995). Tot slot werden, in overleg met Margarita Jeliaskova (vakdidacticus maatschappijleer aan de Universiteit Twente), op basis van taalkundige en methodologische criteria de 38 definitieve stellingen geselecteerd (Vogels 2009). De stellingen hebben betrekking op zowel het politieke, als het sociale aspect van maatschappijleer;

- 34. Door maatschappijleer ben ik anders naar politiek gaan kijken.
- 36. Door maatschappijleer weet je meer over politiek, maar daar heb je later niets aan.
- 25. Maatschappijleer is belangrijk als je later iets met mensen wil doen.
- 35. Maatschappijleer laat je meer dingen begrijpen van je omgeving.

De betekenis die het vak kan hebben voor de leerling, nu en in de toekomst;

- 1. Ik heb maatschappijleer/wetenschappen nodig voor mijn vervolgopleiding.
- 2. Maatschappijleer/wetenschappen is een leuk vak, los van de docent die het geeft.
- 3. Omdat maatschappijleer een verplicht vak is, zal het wel goed voor me zijn.
- 29. Ik heb later niks aan maatschappijleer.

Stellingen met betrekking tot de omgang met vrienden, gerelateerd aan school en huiswerk in het algemeen en maatschappijleer en maatschappijwetenschappen in het bijzonder;

- 13. Schoolwerk zorgt er vaak voor dat ik geen tijd heb voor leuke dingen.
- 18. In mijn vriendenkring worden de maatschappijleer lessen saai gevonden.
- 22. Bij mijn vrienden hebben we het over wat wel en niet kan in de samenleving.
- 9. Als we samen huiswerk maken, laat ik meestal iemand anders het denkwerk doen.

En tot slot een aantal stellingen over de maatschappelijke betrokkenheid bij de leerling thuis;

- 23. Bij ons thuis volgt iedereen het nieuws.
- 24. Als er iets op televisie komt waarbij politiek een belangrijke rol speelt, wordt er bij mij thuis over gesproken.
- 38. Mijn ouders denken te gemakkelijk over dit vak.

Zie Bijlage 1. voor de volledige lijst van stellingen. Alle stellingen werden random genummerd en in wisselende volgorde, in een stapeltje van 38 identieke witte kaartjes, aan de leerlingen aangeboden.

Tevens ontving elke participant een lege Q sort (zie Figuur 1), ter herinnering aan de verdeling van de te sorteren kaartjes en waarop na afloop van het sorteren, de nummers van de stellingen genoteerd konden worden. Ook deze was hetzelfde als in het onderzoek van Vogels (2009). Hij baseerde de keuze hiervoor op de ervaringen die Jeliaskova in eerdere onderzoeken heeft opgedaan en komt overeen met het advies van Brown (1980, in Watts & Stenner, 2012) om voor Q sets met minder dan 40 stellingen een negenpunts verdeling (-4 tot 4) te gebruiken. Tevens adviseert hij een steilere verdeling, zoals de Q sort in dit onderzoek, bij complexe onderwerpen, waardoor de participanten minder beslissingen hoeven te nemen (Brown, 1980, in Watts & Stenner, 2012).

Tot slot kregen de participanten, na het maken van de sortering, nog een aantal vragen voorgelegd. Deze vragen gingen over wat zij van het sorteren vonden, of ze een patroon in de voltooide Q sort konden ontdekken en of ze deze wilden samenvatten. Tevens werd gevraagd naar hun verwachtingen omtrent het sorteren door andere leerlingen. Tot slot werd gevraagd welke onderwerpen of stellingen hun aandacht meer dan andere trokken en welke onderwerpen zij misten in de stellingen.

Naast deze meer inhoudelijke vragen werd er geïnformeerd naar gegevens als leeftijd, sekse, gekozen profiel, het gemiddelde cijfer voor het vak maatschappijleer en, waar van toepassing, ook naar dat van maatschappijwetenschappen. Tot slot werd achteraf nagegaan of de leerlingen in het vierde jaar gedoubleerd waren of aan het einde van het jaar alsnog doubleerden. Aan deze demografische gegevens worden binnen Q methodologisch onderzoek geen conclusies onttrokken. Wel worden ze gebruikt om achteraf, na de interpretatie van de factoren, meer inzicht te geven in de verschillende standpunten.

Deelnemers

De participantengroep van dit onderzoek werd geselecteerd uit leerlingen uit de vierde klas van de havo. De leerlingen zijn afkomstig van Het Twickelcollege in Hengelo. De participanten werden op twee manieren benaderd. Ten eerste werd het onderzoek in twee klassen met havo 4 leerlingen als keuzeopdracht voorgelegd. Tijdens deze lessen sorteerden 21 leerlingen zelfstandig de kaartjes. De Q sorts van twee van hen waren onbruikbaar, doordat deze leerlingen enkele stellingen tweemaal noteerden in de Q sort en andere stellingen uit de Q set ontbraken.

Tevens werden 12 leerlingen tijdens het sorteren geïnterviewd om naar de achterliggende gedachten en motivaties te kunnen informeren. Deze 12 leerlingen werden op basis van lesobservaties en bereidwilligheid geselecteerd. Hierbij werd getracht zoveel mogelijk verschillende leerlingen te interviewen. Verschillend qua interesse, houding ten opzichte van het vak en de docenten en resultaten in de vorm van cijfers en overgangsnormen. Het strategisch selecteren van de participanten is binnen de Q methode een legitieme selectiemethode, aangezien zij de variabelen van het onderzoek vormen (Watts & Stenner, 2012). Bij één van de interviews werd het interview per ongeluk niet opgenomen, wel kon de bijbehorende Q sort nog worden meegenomen in de analyses.

De 31 leerlingen, die uiteindelijk in de analyses werden meegenomen, hadden een gemiddelde leeftijd van 16,4 jaar, 48% jongens en 52% meisjes. Het gemiddelde cijfer voor maatschappijleer was een 6,3 en de leerlingen die ook maatschappijwetenschappen volgden (29%) behaalden daar gemiddeld een 7,1 voor. Het meest gekozen profiel onder de deelnemers was Natuur en Gezondheid (NG, 35%), gevolgd door Economie en Maatschappij (EM, 26%) en Cultuur en Maatschappij (CM, 26%). Slechts twee deelnemende leerlingen volgden een Natuur en Techniek profiel (NT, 6%) en twee een dubbel profiel NG/NT (6%). Aangezien een aantal geïnterviewde leerlingen opmerkingen maakten over verschillen die zij hadden ervaren toen ze het vak, door te blijven zitten, voor een tweede keer volgden, werden ook deze gegevens verzameld. Vijf leerlingen deden op het moment van het afname havo 4 voor de tweede keer en vijf andere leerlingen zijn aan het einde van het schooljaar, waarin het onderzoek werd afgenomen, blijven zitten (beide 19%).

Afnameprocedure

In één van de laatste lessen van het schooljaar werden de leerlingen uit één klas maatschappijleer en één klas maatschappijwetenschappen gevraagd deel te nemen aan het onderzoek, hierbij werd erop gelet dat er geen overlap was qua leerlingen. Het was één van de drie keuzeopdrachten waaruit de leerlingen konden kiezen. Deze opdrachten waren qua moeilijkheidsgraad en hoeveelheid werk vergelijkbaar. In de maatschappijleerklas participeerden 14 van de 24 leerlingen en in de klas maatschappijwetenschappen 8 van de 16 leerlingen.

De leerlingen die de Q set in de lessen sorteerden kregen elk een stapeltje kaarten, een lege Q sort en klassikale uitleg over hoe zij te werk moesten gaan. De lege Q sort werd ter herinnering voor de participanten op tafel gelegd. Bij de eerste sortering bepaalden ze in hoeverre ze het eens of oneens waren met de stelling op het kaartje en legden het kaartje vervolgens onder het cijfer dat zij van toepassing vonden. Pas nadat de participant alle kaartjes een eerste keer had beoordeeld, ging hij of zij schuiven om het toegestane aantal kaartjes uit de Q sort per kolom te behalen.

De leerlingen gingen zelfstandig en individueel aan de slag. Toen de eerste leerlingen klaar waren, werden de aanvullende vragen over het sorteren en de demografische gegevens op

het bord geprojecteerd. Over wat zij van het sorteren vonden, of ze een patroon in de voltooide Q sort konden ontdekken en of ze deze wilden samenvatten. Daarnaast werd gevraagd naar hun verwachtingen omtrent het sorteren door andere leerlingen. Tot slot werd gevraagd welke onderwerpen of stellingen hun aandacht, meer dan andere, trokken en welke onderwerpen zij misten in de stellingen. Naast deze meer inhoudelijke vragen werd geïnformeerd naar gegevens als leeftijd, sekse, gekozen profiel, het gemiddelde cijfer voor het vak maatschappijleer en waar van toepassing, ook naar dat van maatschappijwetenschappen. De participanten noteerden de antwoorden op de achterzijde van de ingevulde Q sort.

Naast de data die op de bovenstaande manier in de twee lessen werd verzameld, werden 12 leerlingen tijdens het sorteren geïnterviewd. De motivaties en achterliggende gedachten van de participanten, die tijdens de interviews naar boven kwamen verrijken de data afkomstig van de ingevulde Q sorts en vergroten zodoende de kwaliteit van de data. Deze leerlingen werden door de docente maatschappijleer benaderd en gevraagd om mee te werken. Vaak in tussenuren, soms op afspraak na school. Alle leerlingen die werden gevraagd, waren bereid mee te werken. Het interview bestond uit dezelfde taak als de leerlingen in de klas voorgelegd kregen, alleen werd hen tijdens het sorteren van de kaartjes gevraagd om hardop te denken. Tevens werd, door middel van een aantal open vragen, de participant gevraagd bepaalde handelingen toe te lichten. Ook aan deze participanten werden, na afloop van het sorteren, de vragen over het sorteren en de demografische gegevens gesteld. Tot slot werd achteraf nagegaan of de leerlingen in het vierde jaar gedoubleerd waren, of aan het einde van het jaar alsnog doubleerden.

Resultaten

Met behulp van PQMethod software 2.35 zijn de Q sorts geanalyseerd aan de hand van de adviezen uit Watts en Stenner (2012) en de handleiding van PQMethod (Schmolck, 2014). Na het invoeren van de 31 Q sorts zijn de factoren berekend, met behulp van 'Principal Component Analysis'. Vervolgens werden de factoren geroteerd door middel van Varimax, aan de hand van de door het programma gemarkeerde factorladingen.

Verantwoording aantal factoren

Om te kijken of de participanten aan de hand van hun gedeelde standpunten in te delen waren in een vergelijkbaar aantal groepen als die van Costa (1995) en Vogels (2009), of de zes factoren optie van Aikenhead (2001), werd allereerst gekeken naar de statistische basis hiervan. Ten eerste naar de 'Eigenvalues' en het percentage verklaarde variantie van de vijf factoren oplossing. Volgens Watts & Stenner worden hoge varianties en Eigenvalues gezien als een goed teken. De Eigenvalues van de vijf factoren komen elk boven het Kaiser-Guttman criterium (Guttman, 1954, Kaiser, 1960 in Watts & Stenner, 2012) van 1.00 (zie Tabel 1). Tevens komt de cumulatieve verklaarde variantie met 56% ruim boven de marge van 34-40% die Kline (1994 in Watts & Stenner, 2012) als wenselijk beschouwt. Al gelden de beide criteria ook voor de opties met zes, zeven en acht factoren.

Tabel 1. De geroteerde factor matrix met gemarkeerde Q sorts per factor

Factor loadings					
QSORT	1	2	3	4	5
1 int001	0.5645X	0.0482	-0.3008	-0.0297	0.3139
2 int002	0.7804X	0.0518	-0.2189	-0.0041	0.0357
3 int003	0.5141X	-0.0676	0.1411	0.0375	0.1553
4 int004	0.7513X	-0.1431	-0.0349	-0.1507	0.0333
5 int005	0.5264	0.0411	0.3730	-0.3819	-0.0562
6 int006	0.7765X	0.1504	0.1570	-0.0711	-0.0385
7 int007	0.3201	0.4521	0.5070	-0.0651	0.1986
8 int008	0.6031X	-0.3594	0.3510	-0.0542	0.2079
9 int009	0.0662	0.3012	0.0495	0.6243X	-0.0097
10 int010	0.3262	0.3647	0.3655	0.1009	0.1465
11 int011	0.3305	-0.1716	0.4728X	0.1780	-0.1691
12 zel012	0.0179	0.5989X	-0.0840	-0.1788	-0.0967
13 zel013	-0.1713	0.5559X	0.0558	-0.0482	0.4775
14 zel014	0.7494X	0.2304	0.0396	0.1904	0.0634
15 zel015	0.1471	0.1800	0.3673	-0.5805X	0.1477
16 zel016	0.6071X	0.3997	0.1129	0.0094	-0.3340
17 zel017	0.6141X	0.3098	0.4031	-0.2305	-0.2477
18 zel018	0.7707X	0.0672	0.0255	-0.4244	-0.1685
19 zel019	0.1014	0.1777	0.1219	0.1023	0.7673X
20 zel020	0.5918X	0.2010	0.1592	-0.4673	-0.0095
21 zel021	-0.2353	0.5802X	-0.1213	0.4376	0.1015
22 zel022	0.0864	0.0402	0.4028	0.5131	0.3098
23 zel023	0.5555X	-0.0333	0.0871	-0.4493	-0.2700
24 zel024	0.5984X	-0.0427	0.3311	0.3408	-0.0039
25 zel025	-0.1107	-0.0590	0.2574	0.5766X	0.1047
26 zel026	-0.0025	-0.0095	0.6369X	0.1041	0.1376
27 zel027	0.2019	-0.0234	0.4233	-0.3575	0.4774
28 zel028	0.0794	0.1082	-0.7099X	0.0787	0.1681
29 zel029	0.1665	0.6671X	-0.0069	0.0706	0.1845
30 zel030	0.1753	0.5279	-0.0949	0.3820	0.3455
31 zel031	-0.0868	0.0861	-0.1076	0.1213	0.7513X
Eigenvalues	7.4431	3.8292	2.4628	2.0782	1.7868
% expl.Var.	21	9	9	9	8

Aangezien Aikenhead (2001) beargumenteerde dat het toevoegen van een zesde factor aan die van Costa (1995) wenselijk was, werd er nog een andere parameter van Brown (1980 in Watts en Stenner, 2012) toegepast om meer zekerheid te krijgen omtrent een vijf of zes factoren oplossing. Deze parameter houdt in dat factoren die twee of meer significante factorladingen hebben, geaccepteerd kunnen worden. In Tabel 1 is te zien dat het aantal, door PQMethod (Schmolck, 2014), met een X gemarkeerde ladingen voldoet aan deze eis. Al is het bij Factor 5 minimaal. Toen de formule van Watts en Stenner (2012) werd toegepast om de significantiewaarde handmatig te berekenen, nam dit aantal echter nog toe. Voor een significantieniveau van $p < 0,01$ geven zij namelijk de formule $2.58 \times (1/\sqrt{\text{aantal items in Q set}}) = 2.58 \times (1/\sqrt{38}) = 0,42$. Zoals in Tabel 1 te zien is vallen hiermee nog vijf extra Q sorts, namelijk 5, 7, 22, 27 en 30, binnen dit niveau van significantie. Hiermee bleek de vijf factoren oplossing een betere te zijn dan die van zes en zeven. Bij de zes en zeven factorenoplossingen waren er namelijk vier factoren met twee of één significante factorlading(en). Concluderend kan gesteld worden dat de drie toegepaste criteria de vijf factoren oplossing ondersteunen en het laatste criterium de vijf factoren oplossing zelfs prefereert boven die van zes en zeven factoren.

Om te kijken in hoeverre de vijf factoren onderling met elkaar correleren, werden de factorcorrelaties berekend (zie Tabel 2). Correlaties geven op een schaal van -1 tot 1 aan in hoeverre de factoren van elkaar verschillen of overeenkomen.

Tabel 2. Factorcorrelaties

Factor	1	2	3	4	5
1	1.0000	0.0174	0.1273	-0.1976	-0.0125
2	0.0174	1.0000	-0.1777	0.0984	0.3532
3	0.1273	-0.1777	1.0000	0.0043	-0.0055
4	-0.1976	0.0984	0.0043	1.0000	0.1310
5	-0.0125	0.3532	-0.0055	0.1310	1.0000

De factorcorrelaties tussen de vijf factoren zijn allen erg laag. Dit toont aan dat de vijf factoren weinig met elkaar correleren en dus vijf werkelijk verschillende standpunten vertegenwoordigen. De hoogst gemeten factorcorrelatie is die tussen factor 2 en 5 ($r=0.3532$), deze factoren komen dus het meest met elkaar overeen en factor 1 en 4 het minst ($r=-0.1976$).

Uit de analyses kwam één consensus stelling naar voren. Dit is een stelling waarover de vijf verschillende standpunten het nagenoeg eens waren. Hierdoor maakt deze stelling geen onderscheid tussen de verschillende factoren.

Tabel 3. Scores consensus stelling 27

Factor	1	2	3	4	5
Score	0	-1	-2	-1	-2

Het betrof stelling 27. 'Dankzij maatschappijleer zal ik later iedereen gelijk behandelen.' Zoals in Tabel 3 te zien is waren de vijf factoren neutraal tot licht negatief over deze stelling. Waaruit blijkt dat een meerderheid van de participanten denkt dat zij niet iedereen gelijk zullen behandelen dankzij maatschappijleer.

Inclusief de vijf handmatig berekende significantiewaarden laadden 30 van de 31 Q sorts significant op één van de vijf factoren. De Q sorts die significant laden op dezelfde factor delen een soortgelijk sorteerptraan. Zo is in Tabel 1 te zien dat de Q sorts die hoog laden op factor 1 (Q sort 1 tot en met 6, 8, 14, 16, 17, 18, 20, 23 en 24) tezamen het gedeelde standpunt, wat de factor eigenlijk is, verklaren. Deze factorvoorbeelden werden samengevoegd tot een ideaaltypische Q sort voor elke factor. Deze werd berekend door middel van gewogen gemiddeldes. De hoogste factorladingen kregen hierbij meer gewicht in de berekening, omdat deze de factor beter verklaren (Stenner, 2003, in Watts & Stenner, 2012). De ideaaltypische Q sorts voor de vijf factoren zijn te zien in Bijlage 2 tot en met Bijlage 6. Aan de hand van deze ideaaltypische Q sorts werd een start gemaakt met een eerste, voorzichtige, holistische factorinterpretatie. Met als doel het zo volledig mogelijk ontdekken, begrijpen en verklaren van het standpunt wat elke factor omvat. Hierbij werd niet alleen naar de ideaaltypische Q sort gekeken, maar tevens naar de

stellingen uit de Q set die kenmerkend zijn voor de verschillende factoren en die waarmee ze zich (significant) onderscheidten van de andere factoren.

Factorinterpretaties

Aangezien het belangrijkste doel van dit onderzoek een beter begrip en inlevingsvermogen is ten opzichte van de werelden waarin de leerlingen leven en de manier waarop zij de wereld van school in het algemeen en de vakken maatschappijleer en maatschappijwetenschappen in het bijzonder ervaren, is ervoor gekozen de interpretaties in de 'ik-vorm' te noteren. Aan de hand van de scores op de stellingen en citaten uit de interviews, wordt een beeld geschetst van de verschillende standpunten.

Ten behoeve van de controleerbaarheid wordt elke veronderstelling onderbouwd door middel van het noemen van de stelling(en) waarop de veronderstelling is gebaseerd. Het nummer van de stelling wordt tussen haakjes genoemd, door een komma gescheiden van de score die de stelling in de ideaal typische Q sort van de factor in kwestie behaalde (zie Bijlage 2 tot en met 6). Bij significant onderscheidende stellingen wordt het significantieniveau aangegeven door middel van een * bij $p < .05$ en ** bij $p < .01$. Zie Bijlage 7 voor een overzicht van de verschillende scores die bij de verschillende factoren aan de stellingen werden toegekend. Tevens werden treffende citaten toegevoegd van de leerlingen wiens Q sort hoog op de betreffende factor laadde. Door middel van een code van drie cijfers is aangegeven van welke participanten de citaten afkomstig zijn. Deze codes corresponderen met de laatste drie cijfers uit de eerste kolom uit Tabel 1.

Op deze manier worden de standpunten van de participanten beschreven ten aanzien van de verschillende onderdelen van het vak maatschappijleer, school in het algemeen en hun visie op de standpunten van vrienden en familie. Vervolgens worden de demografische gegevens van de participanten wiens Q sort hoog laadde op de factor genoemd, om meer inzicht te geven in mogelijke achtergronden van het standpunt. Concluderend wordt de mate van congruentie kort weergegeven in een tabel en besproken. Ten eerste de mate waarin de interesse van de leerling aansluit bij het politieke en sociaal wetenschappelijke aspect van maatschappijleer en vervolgens de mate van overeenstemming van de cultuur bij maatschappijleer ten opzichte van de cultuur bij vrienden en bij de leerlingen thuis.

Factor 1: Maatschappijleerlingen

De naam geeft al aan dat deze leerlingen in zekere zin verweven zijn met het vak. Het zijn positieve, sociaal- en maatschappelijk betrokken leerlingen, die zich thuis voelen op school. Maatschappijleer en maatschappijwetenschappen sluiten aan op hun interesses en behoeften, waardoor zij intrinsiek gemotiveerd zijn. Hoewel hun ouders en vrienden wel positief zijn over het vak en de culturen derhalve redelijk aansluiten, zijn deze leerlingen zo enthousiast, dat zij aangeven meer aansluiting met het vak te ervaren, dan hun vrienden of hun ouders

Maatschappijleer

Maatschappijleer vind ik een leuk vak, los van de docent die het geeft (2, +3**). Ik heb erg veel geleerd van maatschappijleer (10, -4) en denk dat ik er later veel aan ga hebben (29, -4**). Ten eerste ben ik anders naar de politiek gaan kijken (34, +4**): *“door maatschappijleer ben ik er überhaupt naar gaan kijken”* (002). Ik denk dan ook dat je niet alleen veel over de politiek leert bij maatschappijleer, maar ook dat het later belangrijk voor je is (36, -3*): *“Niet alleen voor mij, maar eigenlijk voor iedereen. Het is een soort basiskennis die je sowieso zou moeten beheersen, juist in een democratie”* (002, 006). Ik snap dan ook wel dat mensen die in de politiek zitten, dat leuk vinden (15, -2*) en *“dat zij zich willen inzetten voor hun standpunten”* (006, 004).

Hoewel de politiek me wel interesseert, weet ik nog niet of ik later de politiek in wil (17, 2): *“misschien als ik iets tegenkom waar ik me echt voor wil inzetten”* (004). Ik vind dat er veel leukere beroepen aan maatschappijleer verbonden zijn, dan aan bijvoorbeeld wiskunde (26, +4*). Ik weet nog niet precies wat ik later wil, maar denk dat maatschappijleer er sowieso wel bij van

pas komt (1, +1): *“want ik wil wel iets met mensen gaan doen”* (002, 006) en ik denk dat maatschappijleer belangrijk is als je iets wil gaan doen met mensen (25, +2**).

Ik denk dat maatschappijleer eraan heeft bijgedragen dat ik later mensen meer gelijk probeer te behandelen (27, 0) en doordat ik meer weet over de samenleving, ik een betere band krijg met de mensen om mij heen (32, +1). Wel denk ik dat *“hierbij ook je eigen karakter”* (006) en *“natuurlijk je eigen ervaring en opvoeding een rol spelen”* (002, 004, 006 en 008). Wat dat betreft is maatschappijleer voor mij zeker geen andere wereld (16, -2), maar juist een vak dat je meer laat begrijpen van je omgeving (35, +2) en je helpt voorbereiden op de grote mensenwereld (37, +2).

Discussiëren vind ik wel leuk (31, 1*), maar alleen als ik ergens voldoende kennis over heb om een standpunt in te kunnen nemen. Ik denk dat maatschappijleer er deels voor heeft gezorgd dat ik discussies kan aangaan, bijvoorbeeld over de Islam (30, 0): *“maar dat daar wel meer kennis voor nodig is, die we bijvoorbeeld bij levensbeschouwing opdoen”* (002, 004, 006, 008).

School

School is voor mij geen werk (7, -2): *“Ik doe hier wel meer dan alleen euhm dan alleen maar werken”* (002) *“en heb ook wel veel plezier en zo”* (006, 008). Natuurlijk, luisteren naar de docenten en mijn huiswerk maken is wel een beetje belangrijk (12, -1), *“maar de pauzes en sociale contacten, zowel met vrienden als met docenten ook”* (006, 004). Wat dat betreft kan ik me wel vinden in de stelling *“school is een plaats waar je soms je werk doet en soms niet”* (11, +3). School is namelijk meer dan alleen school, *“soms zelfs een soort tweede thuis”* (003). Ik denk ook dat die ervaringen je nog beter leren hoe je met mensen om hoort te gaan en dat dat je ook sociaal maakt (28, 0). Huiswerk is meestal wel te doen (14, +1) en *“soms ook nog stiekem wel leuk om te doen”* (002). Als we samenwerken, doe ik het denkwerk dan ook liever zelf (9, -3*) en als ik het een beetje verdeel kan ik doen genoeg leuke dingen doen (13, -3**).

Vrienden

Vergeleken met mij zijn mijn vrienden wat minder betrokken bij het vak en de politiek. Politiek interesseert ons wel en soms hebben we het over het onderwerp wat we in de les hebben besproken (21, -1). In mijn vriendenkring worden de lessen dan ook niet saai gevonden (18, -1), *“al heeft dat ook met de docent te maken”* (004, 006). Soms hebben we het wel over wat er wel en niet kan in de samenleving (22, +1), maar nauwelijks over wat er gebeurt in de wereld en de politiek (20, 0**): *“Meer over de dingen dichterbij ons, in het dagelijks leven”* (002). Ik weet dan ook niet goed of zij maatschappijleer zien als iets waar je veel aan hebt in het dagelijks leven (19, 0). *“Sommige wel en sommige niet denk ik”* (002, 008, 004, 006).

Thuis

Ik denk dat mijn ouders maatschappijleer wel een nuttig vak vinden (38, -1). Maar het nieuws wordt thuis niet door iedereen gevolgd (23, 0). Vaak door een van ons, die ons wel op de hoogte houdt. Maar als we het bij ons thuis hebben over het nieuws, gaat dat meestal over andere dingen dan over onderwerpen waarbij de politiek een belangrijke rol speelt (24, 0).

Demografische gegevens.

De Q sorts van 14 leerlingen laadden hoog op Factor 1. Ze hadden een gemiddelde leeftijd van 16,6 jaar en 10 van hen waren meisjes (71%). Opvallend, aangezien de onderzoeken van Wittebrood (1995) en van Mutlu (2010) juist lieten zien dat jongens meer politiek betrokken zouden zijn dan meisjes.

Deze participanten behaalden het hoogste gemiddelde voor maatschappijleer (6,6) en het gemiddelde aantal leerlingen dat maatschappijwetenschappen volgde, lag bij deze leerlingen bijna twee keer zo hoog (57%) ten opzichte van de totale participantengroep. Dit komt overeen met de resultaten van Wittebrood (1995), die stelde dat leerlingen als deze, die het vak maatschappijleer als examenvak volgen, nog in sterkere mate politiek betrokken zijn, dan leerlingen die enkel maatschappijleer volgen. Het meest gevolgde profiel binnen deze groep was dan ook het CM

profiel (50%) gevolgd door het EM profiel (14 %). Tevens bevonden in deze groep de enige twee participanten die een NT profiel volgden.

Een ander opvallend aspect is dat in deze groep relatief veel participanten zaten die het jaar ervoor gedoubleerd waren in de vierde klas, namelijk 4 van de 5. Van de 14 participanten wiens Q sorts tezamen de eerste factor verklaarden, werden er zeven geïnterviewd.

Conclusies Maatschappijleerlingen

Zoals in Tabel 3 is te zien sluit zowel de cultuur van school als de cultuur van maatschappijleer erg goed aan bij de interesses van de 'Maatschappijleerlingen'. Dit geldt zowel voor de politieke, als de sociaalwetenschappelijke aspecten van het vak. Deze maatschappelijke betrokkenheid is ook in de cultuur thuis en bij vrienden te zien. Al heeft het dan meer betrekking op de dagelijkse gang van zaken en is minder op de politiek gericht.

Tabel 3. Maatschappijleerlingen

Subcultuur	Congruentie
Maatschappijleer – politiek	++
Maatschappijleer – sociale wetenschappen	++
School	++
Vrienden	+
Thuis	+

Desondanks kan gesteld worden dat de persoonlijke culturen van de 'Maatschappijleerlingen' deels overeenkomen met die van school in het algemeen en het vak maatschappijleer in het bijzonder. Deze 'Maatschappijleerlingen' ervaren dan ook zeer waarschijnlijk een soepele overgang tussen de verschillende culturen. Dit zou een mogelijke verklaring kunnen bieden voor het hoogste gemiddelde cijfer voor het vak maatschappijleer, wat deze groep leerlingen behaalde.

Factor 2: Brave bèta leerlingen

Voor deze leerlingen ligt de focus op andere vakken. Maar ze doen braaf wat ze moeten doen en school en maatschappijleer moeten nou eenmaal. Politiek vinden ze helemaal niets, maar het sociale aspect van het vak en de invloed die dat op hen heeft worden wel gewaardeerd. Ondanks dat ze liever zelf het denkwerk doen en aangeven door school geen tijd te hebben voor leuke dingen, weten ze niet waarom ze bepaalde cijfers halen bij maatschappijleer. De persoonlijke culturen van de 'Brave bèta leerlingen' komen niet overeen met die van maatschappijleer. Voor hen zijn dat twee aparte werelden.

Maatschappijleer

Ik heb helemaal niets met politiek. Ik snap echt niet dat mensen dat leuk vinden (15, 4*) en zal zelf dan ook nooit politiek actief worden (17, +4*). Ik houd namelijk niet van discussiëren (31, -2) en heb ook niet het gevoel dat ik door maatschappijleer beter discussies aan kan gaan (30, -3). Ik vind het geen leuk vak, los van de docent die het geeft (2, -3): "*hoewel vrij belangrijk, een saai vak*" (029).

Hoewel ik door maatschappijleer wel iets anders naar politiek ben gaan kijken, heb je daar volgens mij niet zoveel aan (36, +1). Ik doe maatschappijleer voor de studiepunten (4, +3), "*het betekent voor mij niet zoveel, ik vind andere vakken belangrijker*" (021). Ik vind maatschappijleer dan ook zeker geen klas als alle andere vakken (4, -3). Het feit dat het vak verplicht is, wil volgens mij niet zeggen dat het goed voor me is (3, -2**). Ik heb minder dan anderen het gevoel dat maatschappijleer kan helpen bij het oplossen van maatschappelijke problemen (5, 2).

Door maatschappijleer leer je wel meer over wat er gebeurt om je heen (35, +3), waardoor je andere groepen mensen wel wat beter leert kennen en je zelfs wat socialer wordt (28, +2). Dat heb ik dan wel van de lessen geleerd en kan ik later wel gebruiken (10, -1, 29, -1): "*Ik hou wel van sociale vakken*" (030). Ik sta wel open voor nieuwe kennis en laat mijn mening hierdoor ook wel eens beïnvloeden (33, +1). Maar ik denk niet dat ik door maatschappijleer iedereen gelijk ga behandelen (27, -1). Ik heb geen idee of het belangrijk is als je later iets met mensen wilt gaan doen (25, 0) en of het je voorbereid op de grote mensenwereld (37, 0). Hoewel ik vind dat de

beroepen verbonden aan maatschappijleer wel wat leuker zijn dan die aan bijvoorbeeld wiskunde (26, +1), betwijfel ik of ik maatschappijleer nodig heb voor mijn vervolgopleiding (1, -1).

School

Overleven op school is luisteren naar wat de leraren zeggen en doen wat je moet doen (12, +3). Vergeleken met anderen ben ik het het minst eens met de stelling “school is een plaats waar je soms je werk doet en soms niet” (11, 0). Ik vind huiswerk vaak makkelijk, maar niet leuk (14, +2). Al weet ik soms niet waarom ik goede of slechte cijfers haal bij maatschappijleer (8, +1). Het komt wel eens voor dat ik door schoolwerk geen tijd heb voor leuke dingen (13, 0). Ook wel doordat ik graag zelf het denkwerk doe als ik met anderen samenwerk (9, -4*).

Vrienden

Mijn vrienden vinden niet dat je later wat hebt aan maatschappijleer (19, +2). We hebben het ook nooit over de politiek en wat er gebeurt in de wereld (20, -4**), over wat wel en niet kan in de samenleving (22, -2), ook maar zelden over wat er in de lessen gebeurt (21, 0): “*wij doen dat niet*” (029). Ik heb dan ook geen idee of ze de lessen saai vinden (18, 0): “*Ik verbind mijn vrienden niet zo snel aan maatschappijleer*” (013)

Thuis

We volgen het nieuws thuis wel een beetje (23, +1), maar als er iets op televisie komt waarbij de politiek een belangrijke rol speelt, wordt dat bij mij thuis niet besproken (24, -2). Ik weet dan ook niet wat mijn ouders van maatschappijleer vinden (38, 0).

Demografische gegevens

De Q sorts van vijf participanten laadden hoog op deze tweede factor. Onder de geïnterviewde participanten is er slechts één (010) die relatief hoog laadde op Factor 2. Helaas was de factorlading op Factor 3 vergelijkbaar, waardoor deze leerling niet representatief is voor Factor 2. Voor de toelichtingen bij de stellingen zijn dan ook enkel de beantwoorde vragen gebruikt die participanten genoteerd hebben nadat zij zelfstandig de Q sort hadden ingevuld.

Het gaat om vijf leerlingen met gemiddeld de laagste leeftijd, samen met de participanten behorende bij Factor 5, namelijk 16,0 jaar. Drie van de vijf hadden een NG profiel. Geen van hen had maatschappijwetenschappen gehad en ze behaalden het laagste gemiddelde ten opzichte van de andere participantengroepen voor maatschappijleer, een 5,6. Een ander opvallend detail is dat in deze participantengroep, relatief gezien, de meeste jongens zaten, namelijk vier van de vijf. In deze groep zat één leerling die doubleerde aan het einde van het schooljaar waarin het onderzoek werd afgenomen.

Conclusies Brave bèta leerlingen

De cultuur van maatschappijleer komt niet overeen met die van thuis en botst zelfs met de cultuur van de vrienden van ‘*Brave bèta leerlingen*’. Hoewel deze leerlingen aangaven dat zij het sociale aspect van maatschappijleer wel weten te

Tabel 4. Brave bèta leerlingen

Subcultuur	Congruentie
Maatschappijleer – politiek	- -
Maatschappijleer – sociale wetenschappen	+
School	0
Vrienden	- -
Thuis	-

waarden, hebben ze helemaal niets met het politieke deel van maatschappijleer en behaalden het laagste gemiddelde voor het vak maatschappijleer van alle participantengroepen. De leerlingen gaven aan dat voor hen de focus op andere vakken ligt, wat een mogelijke reden voor het lage gemiddelde zou kunnen zijn. Een andere mogelijkheid zijn de capaciteiten van deze ‘*Brave bèta leerlingen*’, aangezien zij met 20% het één na hoogste percentage doublanten telde.

Factor 3: Sociale slimmeriken

Of maatschappijleer voor hen iets heeft toegevoegd weten ze niet zo goed. Want je leert dan wel iets meer over de maatschappij en politiek, maar ze hebben niet zoveel met politiek. Ze denken wel dat ze er later (indirect) iets aan zullen hebben bij het stemmen. Maar ze hebben absoluut geen politieke ambities. Sociaal gezien heeft maatschappijleer voor hen in ieder geval weinig toegevoegde waarde. Deze leerlingen zijn al erg sociaal en vinden dat je deze kennis vooral opdoet buiten de klas, door middel van ervaring en zeker niet uit een boek bij maatschappijleer. Deze praktische instelling delen zij met hun ouders en vrienden. Met hen praten de *'Sociale leerlingen'* regelmatig over maatschappelijke onderwerpen, maar ook zij geven aan dat ze het niet zo van de officiële informatiekanaal, zoals lessen en media, moeten hebben.

Maatschappijleer

Maatschappijleer is geen klas als alle andere, het verschilt veel van andere vakken (6, -4), zowel qua stof en inhoud, als in de manier van lesgeven. Kennis van maatschappijleer helpt volgens mij veel bij het oplossen van maatschappelijke problemen (5, +4), *"al kan je er niet alleen maar vanuit gaan, je moet ook onder de mensen zijn. Zodat je ze zelf ook beter kan begrijpen"* (011).

Door maatschappijleer weet ik wel wat meer over de politiek, maar ik weet niet of ik er later wat aan heb (36, +1). Want dat mensen helemaal bezig zijn met politiek dat snap ik niet (15, +3). Ik twijfel meer dan de andere leerlingen of ik veel van maatschappijleer heb geleerd (10, 0): *"Ik weet niet of iets geleerd heb. De dingen die je geleerd hebt, of je dat geleerd hebt door de ervaringen of misschien ook wel door maatschappijleer en de discussies die je hebt gevoerd."* (011). Ook niet of ik door maatschappijleer nou anders naar de politiek ben gaan kijken (34, 0): *"ik voel me juist door maatschappijleer minder bij de politiek betrokken, omdat ik weet dat het goed geregeld is"* (028).

Ook twijfel ik over het leren discussiëren bij maatschappijleer (30, 0), want *"ik denk dat ik me euh, niet genoeg verdiept heb in die cultuur om daar gewoon iets over te zeggen zonder dat ik ga stereotyperen of zo. Want maatschappijleer is volgens mij best wel algemeen, heb ik zo het idee"* (011). Ik houd wel veel van discussies (31, +4**). Al gaat het me dan meer om het winnen en het overtuigen van anderen. Want mijn eigen mening pas ik niet gemakkelijk aan (33, -1): *"Meningen van anderen geven mij juist de drang een beetje om authentiek te zijn, dat ik mezelf ben en dan denk ik ...als ik een mening heb dan sta ik daar vaak wel achter"* (011).

Verder denk ik niet dat maatschappij veel heeft bijgedragen aan de relaties die ik heb met mensen om mij heen (32, -1), *"ik denk dat je vooral... dat je niet echt leert uit een boek hoe je een betere relatie krijgt met mensen. Denk meer dat je dat van de omgang zelf leert, dat je dat in de pauzes... dat je dat leert. Ook weer door ervaring"* (011). Volgens mij heeft maatschappijleer geen invloed op of ik mensen al dan niet gelijk behandel (27, -2): *"Nee, nee, iedereen heeft vooroordelen, dat zal je altijd blijven houden"* (007). Ook denk ik niet dat ik er socialer van ben geworden (28, -3*), *"Ik was, voor mijn gevoel, ook al wel sociaal toen ik nog geen maatschappijleer had"* (011). Daarom denk ik dan ook niet dat je maatschappijleer nodig hebt als je later wat met mensen wilt gaan doen (25, -1) of dat je daardoor meer gaat begrijpen van je omgeving (35, -2): *"Want ik denk dat als je je omgeving wilt begrijpen je er zelf in moet staan en dat je dat niet echt kan leren uit een boek. Want dat is vaak meer euh, ja stereotypen niet echt, maar het meer van de grote groepen en niet van alle kleine groepen de euh wat we hier op school ook allemaal hebben"* (011).

Ik denk wel dat er leukere beroepen aan maatschappijleer zitten, dan aan bijvoorbeeld wiskunde (26, 2), maar ik weet nog niet of ik maatschappijleer nodig heb voor mijn vervolgopleiding (1, 0). Desondanks doe ik maatschappijleer niet voor de studiepunten, maar omdat ik er meer over wil weten (4, -3). Ik weet dan ook goed waarom ik goede, of slechte cijfers haal bij maatschappijleer en maatschappijwetenschappen (8, -4**). Maatschappijleer is voor mij soms wel een beetje een andere wereld (16, +1), *"Ja, soms wel als je er niks van begrijpt of zo. Het zijn moeilijke begrippen, dan is het soms wel even van wacht even op welke planeet zijn we nu beland?"* (007).

School

Schoolwerk zorgt er vaak voor dat ik geen tijd heb voor leuke dingen (13, 2). Het is soms best een uitdaging om je huiswerk te maken, het is niet altijd leuk, maar ook niet altijd makkelijk (14, -3**). School is dan ook een plaats waar je soms je werk doet...en soms niet (11, +1). *“Als je bijvoorbeeld in het computerlokaal een opdracht moet doen en je weet, oh dat kan ik thuis ook doen, dan doe je dat thuis. Dan ga je gewoon in het computerlokaal lekker op Facebook kijken”* (011). Ik ben het dan ook oneens met de stelling “school is werk, ik luister en doe mijn huiswerk. Dat is het wel zo’n beetje”, want *“dat doe ik lang niet altijd”* (007) en *“ik zie school meer als een kans die je krijgt aangeboden”* (011). Als we samen huiswerk maken, vind ik het soms wel best als anderen het denkwerk doen (9, 0): *“ik ben iemand met creativiteit en ideeën en wil altijd wel gewoon initiatief nemen. Maar als het echt veel werk is, dan heb ik echt geen zin. Dan zeg ik, ja doe maar, stuur maar op”* (011).

Vrienden

Mijn vrienden vinden de lessen wel wat saai (18, +1), maar ze vinden volgens mij wel dat je bij maatschappijleer dingen leert waar je later wat aan hebt, in het dagelijks leven (19, -2). Ik ben dat wel een beetje met ze eens, maatschappijleer kan je helpen voorbereiden op de grote mensenwereld (37, +1). Ik heb het regelmatig met mijn vrienden over wat er gebeurt in de wereld en de politiek en over wat wel of niet kan in de samenleving (20, +2; 22, +3): *“Ook net nog, hadden we het erover wat er gebeurt was met die examenuitslagen, met die gestolen examens. En vaak als we, we praten niet echt over de politiek, maar als er iets groots is gebeurd, ja gebeurtenissen in de wereld doen we wel”* (011). Dus soms hebben we het wel eens over wat we in de les besproken hebben, maar politiek interesseert ons niet echt (21, 0).

Thuis

Bij mij thuis volgt niet iedereen het nieuws (23, 0): *“We kijken wel af en toe het nieuws. Het belangrijke nieuws krijg je ook altijd wel te horen op social media. Maar het is niet dat we elke avond om acht uur het nieuws gaan kijken met zijn allen”* (011). Maar als er iets op televisie komt, waarbij politiek een belangrijke rol speelt, wordt er bij mij thuis wel eens over gesproken (24, +1): *“Als er iets op het nieuws voorbij komt dan willen we er nog wel eens op, euh aan tafel met het eten over hebben, maar ja. Misschien een oplossing of zo, ja eigen ideeën uitwisselen”* (011). Al denk ik wel dat mijn ouders dit vak onderschatten (38, +3**): *“Als ik ze erover hoor (...), “ach, dat gaat over de maatschappij, dat moet toch kunnen, dat moet toch te doen zijn””* (007).

Demografische gegevens

Van de vier leerlingen die hoog laden op de derde factor werden er twee geïnterviewd. De vier leerlingen waren gemiddeld 16,3 jaar oud. Ze hadden gemiddeld een 6,4 voor maatschappijleer en de ene leerling die ook maatschappijwetenschappen volgde, behaalde daarvoor een 7. Eén van deze drie leerlingen deed het vak voor de tweede keer, geen van de leerlingen doubleerde aan het einde van het jaar waarin het onderzoek werd afgenomen. Twee leerlingen hadden een EM profiel en de anderen een NG en CM, in vergelijking met de andere participantengroepen relatief veel maatschappijprofielen, ondanks dat er van de vier participanten slechts één een meisje was.

Conclusies Sociale slimmeriken

Hoewel de persoonlijke culturen van de ‘Sociale slimmeriken’ deels overeenkomen met de cultuur van maatschappijleer, is dit niet terug te zien in de houding van de leerlingen. Politiek interesseert hen niet en de ‘Sociale slimmeriken’ denken meer te

Tabel 5. Sociale slimmeriken

Subcultuur	Congruentie
Maatschappijleer – politiek	0
Maatschappijleer – sociale wetenschappen	- -
School	0
Vrienden	+
Thuis	+

kunnen leren van de mensen om hen heen. Mogelijk is het praten met vrienden en familie over wat er gebeurt in de wereld wel de reden dat deze leerlingen minder denken op te steken van

maatschappijleer en uit een boek. Het is niet zozeer dat ze de capaciteiten niet hebben, want deze leerlingen behaalden het één na hoogste gemiddelde voor het vak maatschappijleer en gebruikten relatief veel vaktermen in hun antwoorden. Ook doubleerde geen van deze leerlingen in het jaar van het onderzoek. Hoewel het de 'Sociale slimmeriken' dus niet aan de capaciteiten voor het vak ontbreekt en zij de overstap naar de maatschappijwetenschappen wel zouden kunnen maken, ontbreekt het hen aan intrinsieke motivatie en zien zij maatschappijleer niet als relevant voor hun persoonlijke toekomst.

Factor 4: Twijfelaars

Deze leerlingen lijken veel externe sturing nodig te hebben. Ze doen wat ze gezegd wordt, maar weten niet zo goed wat ze er eigenlijk zelf van vinden. Met discussies en politiek hebben ze in ieder geval niet zoveel als hun vrienden. Ze lijken wat dat betreft meer op hun ouders, die ook niets met politiek hebben. Mogelijk ook door een gebrek aan zelfvertrouwen, want ze verzuchten herhaaldelijk dat ze iets niet snappen of kunnen.

Maatschappijleer

Ik doe maatschappijleer voor de studiepunten, ik hoef er niet zo nodig meer over te weten (4, +4): *"ik houd me niet zo bezig met maatschappijleer"* (022); *"Ik doe alles op school om gewoon te slagen haha"* (009). Wat mij betreft verschilt maatschappijleer dan ook niet zoveel van andere klassen en vakken (6, +1). Ik weet niet of ik het nodig heb voor mijn vervolgopleiding (1, -1), *"Ik zou het echt niet weten. Misschien wel, misschien niet... vast niet"* (009) en of er leukere beroepen zitten aan maatschappijleer, dan aan andere vakken (26, 0). Ik weet niet of ik wat van maatschappijleer geleerd heb (10, 0): *"Nou ik zal er vast wel wat van geleerd hebben. Denk ik. Nou gewoon ja, ik weet niet zo goed"* (009). Of ik anders naar de politiek ben gaan kijken (34, 0)? *"Euh nee, haha. Ja, ik snap er helemaal niks van, dus. Nee, dus ja, het boeit me niet zo heel erg veel"* (009). Ik heb er in ieder geval niet geleerd hoe ik een discussie, bijvoorbeeld over de Islam, aan moet gaan (30, -3), maar ik houd ook absoluut niet van discussiëren (31, -4**), *"want ik win ze nooit, ik kan het niet. Ik wil gewoon dat iemand naar me luistert en me gelijk geeft, dat vind ik erg fijn. Haha, ik kan geen discussie, ik kan mijn punt gewoon niet uitleggen."* (009). Maar als het verplicht is zal het wel goed voor me zijn (3, +3) en waarschijnlijk kan ik het later wel gebruiken als ik ga stemmen (29, -2; 36, -2*): *"sowieso, straks als ik achttien ben en ouder en dan moet je gaan stemmen en dan moet je ook wel een beetje, hoe heet dat, lekker gaan mengen en zo in de samenleving en zo"* (009).

Ik vind politiek helemaal niet interessant (17, -3): *"Ik vind politiek gewoon afschuwelijk"* (009) en ik snap ook niet dat mensen, die in de politiek zitten, dat leuk vinden (15, 3): *"ik snap dat echt niet. Mijn vriendje die wil politicologie gaan doen. Nou, ik kan er echt niet bij"* (009). Voor hen is maatschappijleer vast wel nuttig bij het oplossen van maatschappelijke problemen (5, +4): *"Ik denk dat het wel, als je daar verstand hebt en zo en als je die kennis hebt opgedaan in de lessen en zo en euh op de studie die dan met maatschappijleer te maken heeft. Dan denk ik dat je wel iets kan bijdragen met oplossen van maatschappelijke problemen"* (009). Wat mij betreft lijkt maatschappijleer wel een andere wereld (16, +2*). De kennis die ik bij maatschappijleer heb opgedaan over de samenleving zorgt volgens mij niet voor betere relaties met de mensen om mij heen (32, -2): *"Ik denk dat ik euh met de mensen, zeg maar hoe ik daar mee omga dat dat meer komt hoe me dat is aangeleerd of zo en euh ja gewoon om de persoon of zo hoe ik ben"* (009). Ik denk dan ook niet dat het vak belangrijk is als je later iets met mensen wilt gaan doen (25, -1). Al met al denk ik zeker niet dat het me kan voorbereiden op de grote mensenwereld (37, -3**): *ik denk dat je dat toch zelf moet doen met euh ervaring en zo. Ik denk niet dat je door maatschappijleer, door theorie en zo geleerd te hebben in één keer super sociaal bent en alles aankan of zo"* (009). Ik vind het vak niet zo leuk, al vind ik de rol van de docent wel belangrijk (2, -1): *"Het maakt wel uit euhm of je een beetje een goede band hebt met je leraar en ook op de manier of die een beetje spontaan lesgeeft of niet. Maar nee, het boeit me nog steeds niet, haha."* (009).

School

Voor mij is school werk, ik luister en doe mijn huiswerk (7, +1), tenminste meestal, soms ook niet (11, 2): *“Soms werkt je heel hard en soms niet. dat ligt eraan wat voor een humeur je hebt”* (009). Ik weet dan ook wel waarom ik goede of slechte cijfers haal bij maatschappijleer (8, -1). Wel komt het soms voor dat ik door schoolwerk te weinig tijd heb om leuke dingen te doen (13, +1). Huiswerk is niet altijd makkelijk, maar ook niet altijd leuk (14, 0). Ik vind het dan ook, meer dan anderen, geen probleem als anderen het denkwerk doen als we samen huiswerk maken (9, +1*).

Vrienden

Mijn vrienden vinden de lessen dan wel een beetje saai (18, +1), maar zij denken wel dat je er wat van kunt leren voor het dagelijks leven (19, -2). We praten in de pauze wel eens over wat er gebeurt in de wereld en de politiek (20, +2) en over wat er wel en niet kan in de samenleving (22, 2). Soms hebben we het ook wel eens over wat we in de les besproken hebben, maar politiek interesseert ons niet (21, +1). En hoewel de mening van anderen mijn manier van denken wel verandert (33, +3*): *“Ja, soms hoor je, geef je ergens een mening over en dan hoor je iemand anders iets zeggen en dan is het van oh ja. Zo kan je het inderdaad ook wel bekijken, van ja weet niet”* (009), deel ik de mening van mijn vrienden over maatschappijleer zeker niet.

Thuis

Thuis wordt het nieuws niet zo gevolgd (23, -1) en als er iets op televisie komt waarbij politiek een belangrijke rol speelt wordt er bij ons thuis ook niet over gesproken (24, -4): *“Wij zijn allemaal een beetje zo’n euh, nee wij euh onze, bijna mijn hele familie houdt niet zo van politiek euh nee.”* (009). Ik weet niet of zij te makkelijk denken over het vak (38, 0): *“Ik heb geen idee, wat mijn ouders hierover denken. Ik zou het echt niet weten.”* (009).

Demografische gegevens

Van de vier leerlingen die hoog laden op de vierde factor, werd er één geïnterviewd. De vier leerlingen waren met een gemiddelde leeftijd van 16,8 de oudste participantengroep. Er zaten twee jongens in en twee meisjes. Ze hadden gemiddeld een 5,8 voor maatschappijleer. Geen van hen had maatschappijwetenschappen. Twee leerlingen hadden een NG profiel en de andere twee een EM.

Opvallend is dat drie van deze vier leerlingen het vierde jaar nog eens over moesten doen, na afloop van het schooljaar waarin het onderzoek werd afgenomen. Aangezien de interviews aan het einde van het schooljaar werden afgenomen, is het aannemelijk dat deze leerlingen op zijn minst een vermoeden hadden dat zij zouden blijven zitten. Dit gegeven is waarschijnlijk wel van invloed geweest op hun mening over het vak en school.

Een ander opvallend detail is dat één van de participanten uit deze groep een negatieve factorlading heeft, als enige van alle participanten. Toevallig is dit een leerling die het tweede jaar in de vierde klas een ander profiel (C&M) heeft gekozen, mogelijk is dit van invloed geweest op haar mening op het vak, of andersom. Aangezien ze binnen CM heeft gekozen voor het keuzevak maatschappijwetenschappen.

Conclusie Twijfelaars

De ‘Twijfelaars’ delen hun afschuw voor het vak maatschappijleer met hun ouders. De cultuur thuis botst met die van maatschappijleer. Dit terwijl de cultuur van vrienden wel deels overeenkomt met die van het vak. Bij de ‘Twijfelaars’ lijkt de

Tabel 6. Twijfelaars

Subcultuur	Congruentie
Maatschappijleer – politiek	- -
Maatschappijleer – sociale wetenschappen	-
School	-
Vrienden	+
Thuis	- -

invloed van thuis dan ook groter dan die van vrienden. De overgang tussen de verschillende culturen is voor deze leerlingen waarschijnlijk erg lastig. Hoewel causaliteit niet is vast te stellen door middel van dit onderzoek, lijken het lage gemiddelde voor het vak en het grote aantal

doublanten deze veronderstelling te onderschrijven. Mogelijk is dit ook een reden voor het gebrek aan zelfvertrouwen wat in het interview naar voren kwam.

Factor 5: YOLO'ers

Leerlingen die erop vertrouwen dat school en maatschappijleer wel goed voor hen zijn, maar ze hebben er simpelweg niet zoveel mee. Ze willen er dan ook niet teveel tijd en energie aan kwijt zijn. *"You Only, Life Once"* dus deze leerlingen willen genieten van het leven (buiten school). De culturen van school en maatschappijleer sluiten niet aan op die van hun vrienden en waar dat bij ouders wel deels het geval is, lijken deze *'YOLO'ers'* zich daar niet echt door te laten beïnvloeden.

Maatschappijleer

Ik weet wel dat ik veel heb geleerd bij maatschappijleer (10, -4) en dat het me kan helpen voorbereiden op de "grote mensenwereld" (37, +3), misschien bij het oplossen van maatschappelijke problemen (5, +2), al is daar meer voor nodig dan alleen maatschappijleer. Sowieso, als het verplicht is zal het wel goed voor me zijn (3, +2).

Maar ik denk niet dat ik later veel zal hebben aan maatschappijleer (29, +1), ik heb het in ieder geval niet nodig voor mijn vervolgopleiding (1, -4**) en denk dat er aan andere vakken leukere beroepen zitten (26, -2). Ook denk ik niet dat je het nodig hebt, als je later iets met mensen wilt doen (25, -1) en zal ik niet iedereen gelijk behandelen door maatschappijleer (27, -2).

Eigenlijk is er niet zoveel verschil tussen maatschappijleer en andere vakken (6, +1). Ik doe het dan ook voornamelijk voor de studiepunten, niet omdat ik er nou zo nodig meer over wil weten (4, +2). Sowieso heb ik niet zoveel met politiek. Al stoort het me ook niet echt. Ik ben door maatschappijleer wel een beetje op een andere manier naar politiek gaan kijken (34, 1), maar ik heb eigenlijk niet zo'n mening over mensen die in de politiek zitten (15, 0*), of over of ik er zelf later wel of niets mee heb (17, 1). Hetzelfde geldt eigenlijk voor het (leren) aangaan en houden van discussies (30, -1; 31, 0).

School

Met school, tenminste het schoolwerk heb ik niet zoveel. Het is een plek waar ik soms mijn werk doe en soms niet (11, +4). Hoewel huiswerk vaak makkelijk is, vind ik het niet altijd leuk (14, +2), want schoolwerk zorgt er te vaak voor dat ik geen tijd meer heb voor leuke dingen (13, +4*). School is werk, ik luister en doe mijn huiswerk (7, +1). Ik weet dan ook wel waarom ik goede, of slechte cijfers haal bij maatschappijleer (8, -2). Als we samen huiswerk maken, doe ik dan ook meestal zelf het denkwerk (9, -1). Overleven op school kan volgens mij ook wel door niet altijd te doen wat je moet doen en te luisteren naar wat de docent zegt (12, -2).

Vrienden

Mijn vrienden denken er ook zo over, ze denken niet dat ze er wat van opsteken voor het dagelijks leven (19, +2). We hebben het eigenlijk nooit over wat er gebeurt in de samenleving en de politiek en over wat wel en niet kan in de samenleving (20, -3**; 22, -3) en hoewel we het soms wel hebben over wat we in de les besproken hebben, interesseert politiek ons niet (21, +3). In mijn vriendenkring worden de lessen niet saai gevonden (18, -1), al ligt dat ook aan de docent die het vak geeft (2, -3): *"Ja, want met vrienden praten we er soms wel eens over"* (027).

Thuis

Ondanks dat mijn ouders het vak wel belangrijk vinden (38, -2) en we thuis het nieuws ook wel een beetje volgen (23, +1), wordt er maar zelden bij ons thuis over gesproken als de politiek daarin een grote rol speelt (24, -1)

Demografische gegevens

Slechts drie leerlingen laadden hoog op de vijfde factor, geen van hen werd geïnterviewd. Deze leerlingen hebben een gemiddelde leeftijd van 16 en zijn daarmee, samen met de

participantengroep behorend bij Factor 2 *'Brave bèta leerlingen'*, de jongste participanten. Er zat één jongen bij die een dubbelprofiel NG/NT had en twee meisjes met een NG profiel. Ze hadden alle drie geen maatschappijwetenschappen in hun vakkenpakket, zijn niet gedoubleerd en behaalden gemiddeld een 6,0 voor maatschappijleer.

Conclusies YOLO'ers

De persoonlijke culturen van de *'YOLO'ers'* zijn tegengesteld aan die van de *'Twijfelaars'*. Bij de *'YOLO'ers'* komt de cultuur van thuis wel deels overeen met de cultuur van maatschappijleer, maar die van vrienden absoluut niet. Hoewel de *'YOLO'ers'* wel denken dat ze wat hebben geleerd bij maatschappijleer en dat het ze helpt voorbereiden op de 'grote mensenwereld', lijken ze zich nog niet zo met de toekomst bezig te houden. Zij leven meer op dit moment, vandaar dat ze het nut voor hen persoonlijk er niet van inzien. Desondanks leidt dit niet tot slechte resultaten voor het vak maatschappijleer en doubleerde geen van deze leerlingen.

Tabel 7. YOLO'ers

Subcultuur	Congruentie
Maatschappijleer – politiek	0
Maatschappijleer – sociale wetenschappen	-
School	-
Vrienden	- -
Thuis	+

Vergelijking met eerdere onderzoeken

Door de resultaten uit dit onderzoek te vergelijken met die van Costa (1995) en Vogels (2009) kan gekeken worden of de gevonden groepen vakspecifiek zijn voor het Amerikaanse vak 'science' en maatschappijleer en maatschappijwetenschappen, of een breder socialisatieproces omvatten waar een grotere groep leerlingen mee te maken heeft. Als er overeenkomsten zijn kan er door middel van de al opgedane kennis en ervaring op basis van de Amerikaanse onderzoeken, passende begeleiding worden ontworpen en toegepast in Nederland. Wat betreft de vergelijking met de resultaten van Vogels is meer te zeggen over vakspecifieke kenmerken van gedeelde meningen van leerlingen over het vak maatschappijleer.

Het eerste wat opvalt bij het vergelijken van de resultaten van dit onderzoek, is dat door de participanten in dit onderzoek er een duidelijk onderscheid wordt gemaakt tussen wat vrienden vinden van het vak en wat ouders vinden. Alleen bij de *'Maatschappijleerlingen'* en de *'Sociale slimmeriken'* komen de visies van ouders en vrienden overeen, bij de overige vier groepen verschillen ze inhoudelijk of qua intensiteit. Dit maakt het vergelijken met de groepen van Costa wat lastiger, aangezien zij telkens spreekt over de wereld van familie en vrienden als één groep. Ook omdat in dit onderzoek de relatie tussen de persoonlijke culturen en die van maatschappijleer wel duidelijk naar voren komt in de stellingen, maar de relatie tussen de persoonlijke culturen en die van school ontbreekt.

Tot slot is een duidelijk onderscheid te zien tussen het politieke en sociale aspect binnen maatschappijleer en maatschappijwetenschappen. De *'Maatschappijleerlingen'* zijn veel meer gericht op de politiek en democratie, terwijl de *'Sociale slimmeriken'* zich focussen op het sociale aspect. Het onderscheid dat binnen het vak 'science' gemaakt werd in het onderzoek van Costa, betrof het niveauverschil van de verschillende aspecten van het vak. Dit was in de data van dit onderzoek niet te herkennen in een onderscheid tussen maatschappijleer en maatschappijwetenschappen.

Om te kijken in hoeverre de groepen uit dit onderzoek vergelijkbaar zijn met die uit het onderzoek van Costa en Vogels, werd naar verschillende aspecten gekeken. Ten eerste naar de overeenkomsten en verschillen tussen de culturen waarin de leerlingen zich begaven. Vervolgens naar de scores op de stellingen die als citaten in de beschrijvingen van Costa te lezen waren en bij Vogels werden aangehaald en tot slot naar de opmerkingen van participanten en docenten die in de omschrijvingen naar voren kwamen.

Vergelijking met eerder onderzoek binnen het vak 'science'

Costa (1995) onderscheidde vijf groepen leerlingen. Niet alleen het aantal groepen komt overeen met de resultaten van dit onderzoek, maar ook de houdingen van de leerlingen en hun ouders bevatten veel overeenkomsten. Drie van de vijf groepen komen sterk met elkaar overeen, bij de overige twee zijn er, naast de overeenkomsten, ook een aantal verschillen.

Allereerst de *'Maatschappijleerlingen'*. Zij zijn intrinsiek gemotiveerd voor het vak en ook school is voor hen erg belangrijk. Hoewel deze participanten aangeven dat het enthousiasme van familie en vrienden vergeleken met hun eigen enthousiasme wat minder is, geven ze wel aan dat hun vrienden en ouders betrokken zijn bij de wereld van school in het algemeen en het vak maatschappijleer in het bijzonder. Dit komt overeen met de *'Potential scientists'* van Costa (1995). Zij omschreef de overgang tussen de verschillende culturen van de *'Potential scientists'* als soepel, juist door de overeenkomsten tussen hun persoonlijke culturen en die van school en het vak *'science'*.

Naast de soepele overgang tussen de verschillende culturen, die deze twee groepen delen, hebben ze ook inhoudelijk veel gemeen. Beide groepen worden door docenten omschreven als nieuwsgierige leerlingen, die zeer actief meedoen aan de interactie in de les en waarbij de docenten bij het stellen van vragen, kunnen vertrouwen op het geven van juiste antwoorden. Tevens behaalden de *'Maatschappijleerlingen'* identieke scores op een tweetal stellingen, die Costa in haar beschrijving van de *'Potential scientists'* aanhaalde. Zo zijn beide groepen van mening dat maatschappijleer/'science' een leuk vak is, los van de docent die het geeft en vinden zij dat het vak bijdraagt aan het oplossen van gerelateerde, toekomstige problemen. Ook benadrukken de *'Maatschappijleerlingen'* en de *'Potential scientists'* het belang en nut van het vak, niet alleen voor hen persoonlijk, maar tevens voor de gehele maatschappij en meer specifiek het behoud van de democratie. Daarnaast hebben deze groepen gemeen dat voor hen de betreffende vakken niet opgeleukt of relevant gemaakt hoeven te worden, zij hebben al een sterk besef van de persoonlijke relevantie van de inhoud van de vakken.

Het enige verschil is de gematigdere intentie van de *'Maatschappijleerlingen'* om later de politiek in te gaan, vergeleken met de intentie van de *'Potential scientists'* om de wetenschap in te gaan. Dit verschil is mogelijk te verklaren door de nadruk die deze leerlingen leggen op het politieke aspect binnen maatschappijleer en maatschappijwetenschappen, in plaats van het bredere spectrum aan mogelijke beroepen dat de vakken bieden.

De tweede groep, de *'Sociale slimmeriken'*, komt het meest overeen met de *'Other smart kids'* van Costa. Beide kunnen omschreven worden als zelfverzekerde, hard werkende en goed presterende leerlingen, die serieus bezig zijn met hun leer- en carrièredoelen (Costa, 1995). Dit is ook terug te zien in het relatief hoge gemiddelde wat de *'Sociale slimmeriken'* voor het vak maatschappijleer behalen en het lage percentage dubblanten. Desondanks hebben beide groepen sterke twijfels over de rol die maatschappijleer in hun toekomst gaat spelen.

Zowel de *'Sociale slimmeriken'* als de *'Other smart kids'* hebben wel de capaciteiten voor het vak, maar missen de intrinsieke motivatie om een andere reden. Zij denken meer te leren van opgedane ervaringen en sociale interactie. Dit hebben de *'Sociale slimmeriken'* gemeen met hun ouders en mogelijk heeft dit dan ook meer betrekking op de socialisatie op school in het algemeen, dan die bij maatschappijleer in het bijzonder. Deze relatie kwam echter in dit onderzoek, zoals eerder al gezegd, minder duidelijk naar voren dan in dat van Costa. Hoewel de scores van de *'Sociale slimmeriken'* met betrekking tot school in het algemeen wat minder positief waren dan die van de *'Other smart kids'*, gaf één van de participanten wel aan dat hij school juist zag als een kans die je geboden werd.

Voorzichtig kan gesteld worden dat beide groepen school relatief positief ervaren en zij delen dat met hun ouders en vrienden. Dit versoepelt de overgang tussen de verschillende culturen. Zowel de *'Sociale slimmeriken'* als de *'Other smart kids'*, zijn daarentegen minder positief over de specifieke vakken maatschappijleer en *'science'*. Bij de *'Sociale slimmeriken'* enerzijds

omdat ze vinden dat ze het meeste al weten en anderzijds omdat ze de politiek niet interessant vinden. Hun interesse ligt bij mensen, net zoals Jennifer die door Costa (1995) wordt aangehaald als één van de *'Other smart kids'*.

Deze interesse voor mensen komt bij maatschappijleer en maatschappijwetenschappen meer aan bod dan bij het vak 'science' uit het onderzoek van Costa (1995). Dit biedt mogelijk een verklaring voor enkele afwijkende scores op een aantal stellingen die Costa als kenmerkend beschouwt voor de *'Other smart kids'*. In vergelijking met de *'Other smart kids'* doen de *'sociale slimmeriken'* het vak namelijk in veel mindere mate voor de studiepunten en betwijfelen ze of maatschappijleer enkel door de verplichte aard ervan goed voor ze is. Tevens vinden de *'Sociale slimmeriken'* wel dat de lessen maatschappijleer duidelijk verschillen ten opzichte van andere vakken, dit in tegenstelling tot de *'Other smart kids'* die het vak 'science' gewoon als één van de vakken zien. Misschien omdat maatschappijleer meer mogelijkheden biedt tot creativiteit en zelfexpressie, iets waarvan zowel de *'Sociale slimmeriken'* als de *'Other smart kids'* aangeven dat zij daar behoefte aan hebben. Deze verschillen lijken dus goed te verklaren door de inhoudelijke verschillen tussen het vak 'science' enerzijds en maatschappijleer anderzijds.

De derde groep die sterke overeenkomsten laat zien met die van Costa zijn de *'Twijfelaars'*. Een groep leerlingen die vooral vertrouwt op externe sturing, aangezien ze zelf aan alles lijkt te twijfelen. De meest frappante overeenkomst tussen de *'I Don't Know' Students'* van Costa (1995) en de *'Twijfelaars'* is dan ook het veelvuldig verzuchte *'I don't know'* en *'Ja, ik weet niet'* van de geïnterviewde participanten die representatief waren voor de beide groepen. De overgang van de cultuur thuis naar de school- en maatschappijleercultuur is net zo onzeker als dat deze leerlingen zich uiten. De *'Twijfelaars'* en de *'I Don't Know' Students'* hebben namelijk niet zoveel met school en maatschappijleer, net zoals hun ouders. Bij de *'Twijfelaars'* is er een duidelijk verschil te zien tussen de mening van hun ouders en die van hun vrienden. Die laatste zijn, in de ogen van de *'Twijfelaars'*, wel positief over het vak.

Zowel de *'Twijfelaars'* als de *'I Don't Know' Students'* zien geen verschil tussen de onderzochte vakken en andere schoolvakken. Ze doen maatschappijleer/'science' dan ook voornamelijk voor de studiepunten. Tevens zien ze beide school als werk, ze doen hun huiswerk en dat is het wel zo'n beetje. Tenminste als ze het maken, want zowel de *'Twijfelaars'* als de *'I Don't Know' Students'* laten meestal een ander het denkwerk doen, als ze moeten samenwerken. Een andere overeenkomst is dat de geïnterviewde leerlingen uit deze beide groepen benadrukken dat er veel voor nodig is om tot een bepaald niveau van kennis te komen om daadwerkelijk de kennis te kunnen toepassen bij het oplossen van maatschappelijke problemen of wetenschapper te worden, het domein van experts dus.

Daarentegen weten de *'Twijfelaars'* meestal wel waarom ze goede of slechte cijfers halen bij maatschappijleer. Dit in tegenstelling tot de *'I Don't Know' Students'* bij 'science'. Mogelijk ligt dit aan het niveau van het vak, maatschappijleer is wat dat betreft mogelijk wat toegankelijker dan 'science'. Geen van de *'Twijfelaars'* volgde namelijk maatschappijwetenschappen. Al met al komen de standpunten van de *'Twijfelaars'* uit dit onderzoek, dus behoorlijk overeen met de Amerikaanse *'I Don't Know' Students'* van Costa.

De twee overgebleven groepen uit het huidige onderzoek, de *'Brave bèta leerlingen'* en de *'YOLO'ers'*, die tevens onderling de hoogste correlatie hadden ($r = 0,35$), zijn wat minder gemakkelijk te vergelijken met één van de twee overgebleven groepen van Costa. Helaas werd van beide groepen niemand geïnterviewd, wat het interpreteren van de Q sorts wat lastiger maakte en derhalve deze vergelijking met de groepen van Costa (1995) ook. Hoewel de beide groepen de meeste overeenkomsten hebben met de *'Outsiders'*, ten opzichte van de *'Inside Outsiders'* van Costa, zijn er evenveel verschillen te benoemen.

De *'Brave bèta leerlingen'* delen de zo goed als onmogelijke overgang tussen de persoonlijke culturen en die van school in het algemeen en die van maatschappijleer in het bijzonder. Want de persoonlijke culturen van deze leerlingen botsen met die van maatschappijleer. Dit is terug te zien in het laagste gemiddelde cijfer dat de *'Brave bèta leerlingen'*

behaalden voor maatschappijleer en het relatief hoge percentage dubblanten. Echter niet in die sterke mate als Costa beschrijft bij de *'Outsiders'*. Ook kunnen de *'Brave bèta leerlingen'* het sociale aspect van maatschappijleer nog wel enigszins waarderen terwijl de desinteresse van de *'Outsiders'* zelfs de onderdelen die ze wel begrijpen overschaduwet. Tevens komt het merendeel van de kenmerkende stellingen die Costa noemt in haar beschrijvingen van de *'Outsiders'* niet overeen met de scores uit de ideaaltypische Q sorts van de *'Brave bèta leerlingen'*. Dit in tegenstelling tot de *'YOLO'ers*.

Twee van de meest kenmerkende stellingen van de *'YOLO'ers'* komen namelijk juist overeen met de uitspraken van de *'Outsiders'* van Costa. Zo vinden zij beide dat school een plaats is waar je soms je werk doet en soms niet en dat schoolwerk er vaak voor zorgt dat je geen tijd meer hebt voor leuke dingen. Tevens vinden de *'YOLO'ers'*, in sterkere mate dan de *'Brave bèta leerlingen'*, dat huiswerk vaak makkelijk is, maar niet leuk en dat maatschappijleer soms wel een andere wereld lijkt. De *'YOLO'ers'* hebben echter minder moeite met de overgang tussen de verschillende culturen dan de *'Outsiders'*. De cultuur van de ouders komt zelfs deels overeen met die van maatschappijleer, wat de socialisatie vergemakkelijkt. Want ondanks dat de *'YOLO'ers'* zelf weinig affiniteit hebben met maatschappijleer en de cultuur van vrienden zelfs botst met de cultuur van maatschappijleer, is dit niet terug te zien in hun relatief goede resultaten en het beste overgangpercentage.

De *'Inside Outsiders'* van Costa vinden geen gelijkwaardige groep in dit onderzoek. Zij werden door Costa (1995) omschreven als *"Inside science, but outside society"*. Geen van de groepen uit dit onderzoek lijkt te kwalificeren als buitenstaanders in de maatschappij. Mogelijk is dit verschil te verklaren door het opleidingsniveau van de participanten. Zoals in de inleiding al werd gesteld, hangt het niveau van de leerlingen wel enigszins samen met de maatschappelijke positie van hun ouders en dit onderzoek werd, vergeleken met dat van Costa, op een relatief hoog niveau van onderwijs afgenomen.

Conclusie vergelijking eerder onderzoek 'science'

Concluderend kan gesteld worden dat er een vrij grote mate van overeenstemming te vinden is tussen de verschillende groepen die in dit onderzoek gericht op maatschappijleer naar voren komen en het Amerikaanse over het vak 'science' van Costa (1995). Ondanks de discrepanties tussen de twee onderzochte doelgroepen, qua geografie en opleidingsniveau, maar bovenal met betrekking tot de vakinhoud. Drie van de vijf groepen uit beide onderzoeken hadden veel gemeen met elkaar. De inhoudelijke verschillen, tussen 'science' enerzijds en maatschappijleer anderzijds, boden veelal verklaringen voor de enkele verschillen bij het vergelijken van deze groepen.

De twee groepen uit Costa's onderzoek die de meeste problemen hadden met het aanpassen aan de cultuur op school en die van het vak 'science', de *'Outsiders'* en *'Inside Outsiders'*, vonden in dit onderzoek minder gelijkwaardige participanten. Maar ook hiervoor zijn een aantal plausibele verklaringen. Ten eerste de erg homogene participantengroep uit dit onderzoek. In tegenstelling tot de gemêleerde groep van Costa, bestaande uit eerstejaars en oudere leerlingen die het vak 'science' op verschillende niveaus volgden, bestond de participantengroep uit dit onderzoek enkel uit havo 4 leerlingen. Tevens is het onwaarschijnlijk dat de vierdeklassers uit dit onderzoek zo ver, op een relatief hoog niveau van onderwijs, waren gekomen, als ze zo veel problemen bij het aanpassen aan het systeem en de culturen hadden ervaren als de *'Outsiders'* en de *'Inside outsiders'* van Costa. Tot slot was de afname in dit onderzoek op basis van vrijwilligheid waardoor het mogelijk is dat juist de leerlingen die op de *'Outsiders'* en *'Inside outsiders'* van Costa leken zich konden onttrekken aan het onderzoek. Costa (1995) gaf al aan dat juist deze leerlingen door hun wantrouwen jegens autoriteiten veelal weigerden zich te laten interviewen.

Vergelijking met eerder onderzoek binnen het vak maatschappijleer

De overeenkomsten tussen dit onderzoek en dat van Costa (1995) wekken verwachtingen ten opzichte van de tevens Nederlandse onderzoekspopulatie van Vogels (2009), juist omdat het in deze beide onderzoeken over maatschappijleer en maatschappijwetenschappen gaat. Bovendien

werd gebruik gemaakt van gelijkwaardige onderzoeksmethodes en materialen en zijn de participanten beter vergelijkbaar.

De intrinsiek gemotiveerde *'Maatschappijleerlingen'*, voor wie school en maatschappijleer erg belangrijk zijn, delen deze instelling met de *'Beroepsgeoriënteerden'* van Vogels. Zowel de *'Maatschappijleerlingen'* en de *'Beroepsgeoriënteerden'* zijn van mening dat maatschappijleer een leuk vak is, los van de docent die het geeft. Tevens benadrukken beide groepen het belang en nut van maatschappijleer voor de toekomst, zowel voor hun eigen vervolgstudie en beroep, als voor de samenleving en de democratie.

Zowel de *'Maatschappijleerlingen'* en de *'Beroepsgeoriënteerden'* geven aan dat hun vrienden wel betrokken zijn bij het vak, maar niet in die sterke mate als zij dat zelf zijn. Dit geldt ook voor de ouders van de *'Maatschappijleerlingen'*, in tegenstelling tot de *'Beroepsgeoriënteerden'* die aangeven dat hun ouders meer betrokken zijn. Maar mogelijk zegt dit meer over de sterke mate van betrokkenheid van deze leerlingen, dan over een gebrek daarvan bij de ouders. Al met al blijkt de overgang tussen de verschillende culturen voor deze leerlingen soepel te verlopen, aangezien deze leerlingen zich thuis voelen op school en bij maatschappijleer, zowel in de lessen als vakinhoudelijk.

De *'Sociale slimmeriken'* komen het meest overeen met de *'Sociaal georiënteerden'* van Vogels (2009). Voor beide groepen ligt de prioriteit bij hun sociale leven, in plaats van bij school en maatschappijleer. Ze weten zich prima te redden op school en laten zich ook wel horen binnen het vak, maar missen de intrinsieke motivatie en interesses van de *'Maatschappijleerlingen'*. De *'Sociale slimmeriken'* en *'Sociaal georiënteerden'* hebben meer met de maatschappelijke thema's, die dichter bij hun eigen beleavingswereld liggen en praktisch toepasbaar zijn, dan met abstracte politieke onderwerpen. Dit biedt ook mogelijkheden om de interesse van de leerlingen voor maatschappijleer te bevorderen (Vogels, 2009).

Deze praktische instelling delen de *'Sociale slimmeriken'* en de *'Sociaal georiënteerden'* met hun ouders en vrienden. Wat wel verschilt, is de manier waarop ouders en vrienden dit uiten. Bij de *'Sociaal georiënteerden'* geven ouders en vrienden aan dat ze het vak nuttig vinden, maar wordt er weinig over gepraat. Dit in tegenstelling tot de *'Sociale slimmeriken'* die aangeven dat er thuis en met vrienden wel wordt gepraat over de actualiteit en belangrijke politieke gebeurtenissen, maar dat er niet altijd naar het nieuws wordt gekeken en zij de indruk hebben dat hun ouders maatschappijleer onderschatten.

De *'Twijfelaars'* uit dit onderzoek en de *'Critici'* van Vogels (2009) zijn uitgesproken pessimistisch over het persoonlijke nut voor maatschappijleer. Ze houden niet van discussiëren en politiek vinden ze afschuwelijk. Deze groepen reageerden beide als enige van hun onderzoeksgroep negatief op de stelling dat maatschappijleer je kan voorbereiden op de grote mensenwereld (beide 37, -3*). Ze doen maatschappijleer dan ook voornamelijk voor de studiepunten.

Ook over school zijn ze behoorlijk pessimistisch, ze geven dan ook aan dat ze geen verschil zien tussen maatschappijleer en andere vakken. School is in hun ogen werk, ze doen hun huiswerk en dat is het wel zo'n beetje. Als ze het al maken, want dat laten de *'Twijfelaars'* liever door een ander doen als ze moeten samenwerken. Dit is een verschil met de *'Critici'* van Vogels, zij doen het denkwerk liever zelf. Daarentegen weten de *'Twijfelaars'* en de *'Critici'* meestal wel waarom ze goede of slechte cijfers halen bij maatschappijleer.

Vogels stelt het als volgt: *"leren lijkt een fase te zijn die je nu eenmaal moet ondergaan, maar waar men niet het nut van in ziet en niet in wil zien."* Beide groepen geven namelijk aan dat een deel van hun sociale achterban wel gematigd positief is over het vak, maar dat dit geen invloed heeft op wat zij ervan vinden. Bij de *"Twijfelaars"* is er een duidelijk verschil te zien tussen de mening van hun ouders en die van hun vrienden, die laatsten zijn, in de ogen van de *"Twijfelaars"* nog wel enigszins positief over het vak. Bij de *"Critici"* van Vogels is dit juist anders om, de ouders zijn nog enigszins maatschappelijk betrokken, maar de vrienden net zo weinig als de *"Critici"* zelf. De socialisatie van de *'Twijfelaars'* en de *'Critici'* verloopt derhalve moeilijk. Dit is terug te zien in

het relatief lage gemiddelde voor maatschappijleer (5,8), maar ook in het gegeven dat drie van de vier *'Twijfelaars'* aan het einde van het schooljaar doubleerden.

De overige twee groepen uit dit onderzoek, de *'YOLO'ers'* en de *'Brave bèta leerlingen'* laten zich niet zo eenvoudig vergelijken met de overgebleven groepen van Vogels (2009), de *'Buitenstaanders'* en de *'Conformisten'*. Mede doordat van de *'YOLO'ers'* en de *'Brave bèta leerlingen'* geen bruikbare interviews beschikbaar waren om de gevonden resultaten te verrijken met hun interpretaties. Verder onderzoek om deze groepen beter te kunnen beschrijven en te kunnen begrijpen, is dan ook wenselijk. Toch zijn er een aantal kenmerkende overeenkomsten te vinden die mogelijk houvast bieden voor eventueel vervolgonderzoek.

De *'Brave bèta leerlingen'* hebben met de *'Buitenstaanders'* gemeen dat hun persoonlijke culturen recht tegenover die van school en maatschappijleer staan. Al zijn de ouders en vrienden van de *'Buitenstaanders'* hier wat extremer in dan die van de *'Brave bèta leerlingen'*. Tevens delen deze groepen een sterke afkeer van alles wat met politiek te maken heeft. Over het sociale aspect zijn ze wat positiever.

Wat de *'Brave bèta leerlingen'* en de *'Buitenstaanders'* verder gemeen hebben is een schijnbare tegenstelling. De *'Brave bèta leerlingen'* gaven aan dat ze wel wat geleerd hebben bij maatschappijleer en de *'Buitenstaanders'* dat het ze heeft voorbereid op de grote mensenwereld, maar zij denken beide niet dat ze hier later wat aan zullen hebben. Hierdoor vraagt Vogels zich af of deze leerlingen wel op de grote mensenwereld voorbereid willen worden. Ook aangezien de *'Buitenstaanders'* zich vooral negatief uiten over hun eigen perspectieven op school en in de maatschappij. Twee van de *'Brave bèta leerlingen'* uit dit onderzoek bieden een mogelijke andere verklaring, namelijk hun eigen interesses en prioriteiten nu en in de toekomst; *"Hoewel vrij belangrijk, een saai vak"* en *"het betekent voor mij niet zoveel, ik vind andere vakken belangrijker"*. Deze grotere interesse voor en aansluiting bij andere (bèta)vakken, maakt hen buitenstaanders bij maatschappijleer. Aangezien dit vak betrekking heeft op de maatschappij en politiek zou dit ervoor kunnen zorgen dat zij ook niet participeren in het politieke en maatschappelijke leven, omdat zij het belang van het vak niet op hun eigen positie en toekomst betrekken.

De laatste groep uit dit onderzoek, de *'YOLO'ers'*, is nog minder gemakkelijk te vergelijken met een groep leerlingen van Vogels, dan de voorgaande groepen. De *'YOLO'ers'* hebben namelijk zowel een aantal kenmerkende overeenkomsten met de *'Conformisten'* van Vogels, maar nog meer verschillen.

Zo lijken de culturen van de *'YOLO'ers'* en de *'Conformisten'* thuis redelijk overeen te komen met de cultuur van maatschappijleer. De vrienden van de *'YOLO'ers'* zijn echter veel negatiever dan de meer neutrale opstelling van die van de *'Conformisten'*. Opmerkelijk is het wel dat de beide groepen leerlingen aangeven dat de invloed van de docent voor hen van belang is. Mogelijk kan deze de mening van de *'YOLO'ers'* en de *'Conformisten'* over het vak positief beïnvloeden.

Ook qua inhoud van het vak maatschappijleer zijn er verschillen en overeenkomsten te zien. Zo hechten de *'Conformisten'* van Vogels meer belang aan het sociale aspect van het vak, terwijl de *'YOLO'ers'* daar helemaal niets mee hebben. De *'Conformisten'* zijn daarentegen weer negatiever over de abstracte politieke kwesties, terwijl de *'YOLO'ers'* niet zo goed weten wat ze hiervan vinden. Waar ze het wel over eens zijn is dat ze later niets aan deze politieke kennis hebben, ook niet voor een eventuele vervolgonderwijsopleiding.

Tot slot de aansluiting bij de schoolcultuur. Zowel de *'YOLO'ers'* als de *'Conformisten'* vinden dat je door school geen tijd meer hebt voor leuke dingen en geven dan ook aan dat school een plaats is waar je soms je werk doet en soms niet. Al weten beide groepen wel waarom ze goede of slechte cijfers halen bij maatschappijleer. Het conformeren, waar de *'Conformisten'* hun naam aan te danken hebben, is op een net iets andere manier ook bij de *'YOLO'ers'* terug te zien. Zij denken namelijk dat je ook wel kunt overleven door niet altijd te doen wat je moet doen en te luisteren naar wat de docent zegt. Wel vinden de *'YOLO'ers'* dat school werk is, je luistert en doet je huiswerk. Iets wat de *'Conformisten'* dan weer verwerpen.

Conclusie vergelijking eerder onderzoek maatschappijleer

Drie van de vijf groepen uit dit onderzoek en dat van Vogels (2009) kwamen in sterke mate met elkaar overeen. Bij de *'Maatschappijleerlingen'*, de *'Sociale slimmeriken'* en de *'Twijfelaars'* waren de gelijkenissen met respectievelijk de *'Beroepsgeoriënteerden'*, de *'Sociaal georiënteerden'* en de *'Critici'* van Vogels vrij groot. Ook de *'Brave bèta leerlingen'* kwamen redelijk overeen met de *'Buitenstaanders'*, al waren er hier wat meer verschillen te zien. Tot slot hadden zelfs de *'YOLO'ers'* nog wel enige overeenkomsten met de *'Conformisten'* van Vogels, al waren de verschillen hier wel overheersend.

De gevonden verschillen in onderzoeksgroepen zijn mogelijk te verklaren door dat de Q sorts van Vogels afkomstig waren van zowel atheneum, als havo leerlingen, terwijl er aan dit onderzoek enkel havisten deelnamen. Tevens verliep de afname van het onderzoek van Vogels op minder vrijwillige basis dan bij dit onderzoek. Tot slot bleken de meningen en motivaties van de geïnterviewde participanten uit dit onderzoek een waardevolle, maar ook sturende aanvulling te zijn ten aanzien van de kwantitatieve data van de Q sorts die in het onderzoek van Vogels als enige bron van informatie werden gebruikt. Toch waren in deze inhoudelijke verschillen en overeenkomsten vele aanwijzingen en handvatten te zien die wijzen op mogelijkheden om de leerlingen beter te bereiken en te begeleiden in de verschillende socialisatieprocessen.

Conclusies en discussie

Terugkomend op de onderzoeksvragen kan geconcludeerd worden dat er verschillende standpunten te onderscheiden zijn, die door bepaalde groepen leerlingen worden gedeeld. Ook in dit onderzoek werden vijf verschillende groepen onderscheiden, met elk een andere visie op school in het algemeen en op maatschappijleer en maatschappijwetenschappen in het bijzonder. Deze vijf gedeelde standpunten zijn te relateren aan de mate waarin leerlingen al dan niet moeite hebben met de socialisatie van de cultuur op school en die van maatschappijleer en maatschappijwetenschappen. Zo ervaren de intrinsiek gemotiveerde en meest succesvolle *'Maatschappijleerlingen'* een soepele overgang tussen hun persoonlijke culturen en die van maatschappijleer. Omgekeerd worden de negatieve visies van de *'Brave bèta leerlingen'* over school en maatschappijleer, ook gedeeld met vrienden en het thuisfront. Dit zorgt voor een moeizame overgang tussen de persoonlijke culturen en die van maatschappijleer wat onder andere terug te zien is in het laagste gemiddelde cijfer wat deze groep leerlingen behaalde voor het vak.

Hoewel niet alle relaties tussen de persoonlijke culturen en die van school en maatschappijleer zo eenduidig zijn als die van de *'Maatschappijleerlingen'* en de *'Brave bèta leerlingen'*, zijn er toch vijf verschillende patronen en ook verschillende socialisatieprocessen te herkennen (zie Tabel 8 voor een overzicht). Ondanks dat de persoonlijke culturen van de *'Sociale slimmeriken'*, net zoals die van de *'Maatschappijleerlingen'*, deels overeenkomen met de cultuur van maatschappijleer, wordt de maatschappelijke betrokkenheid van de ouders en vrienden van de *'Sociale slimmeriken'* op een andere manier geuit en leidt dit tot een andere houding van de *'Sociale slimmeriken'* ten opzichte van school en maatschappijleer. Tevens was te zien dat zowel de *'Twijfelaars'* als de *'YOLO'ers'* aangaven dat de persoonlijke culturen thuis en bij vrienden onderling van elkaar verschilden, maar dit gebeurde bij beide op een andere manier. Bij de *'Twijfelaars'* kwam de cultuur van vrienden wel enigszins overeen met die van maatschappijleer en bij de *'YOLO'ers'* juist met die van familie. Op welke manier deze patronen de overgang en het socialisatieproces tussen de culturen beïnvloedt zal nader onderzocht moeten worden. Zo lijkt de invloed van de cultuur thuis meer bepalend te zijn bij het succesvol doormaken van het socialisatieproces op school. De groepen waar enige overeenkomst te zien was tussen de cultuur thuis en die van maatschappijleer behaalden namelijk hogere gemiddeldes voor het vak. Maar dat blijft in dit onderzoek slechts een voorzichtige aanname.

In hoeverre de gevonden groepen al dan niet vakspecifiek zijn of een breder socialisatieproces omvatten kan met behulp van de derde onderzoeksvraag beantwoord worden. Deze had betrekking op de mate waarin de resultaten uit dit onderzoek vergeleken konden worden met die uit eerdere onderzoeken. Zoals in het voorgaande deel te lezen was, zijn deze groepen goed te vergelijken. Zowel met die van Costa als met die van Vogels. Bij beide eerdere onderzoeken waren niet alleen het aantal groepen identiek, maar waren tevens drie van de vijf gevonden groepen inhoudelijk goed vergelijkbaar met de groepen uit dit onderzoek. Voor de overige groepen die minder goed te vergelijken waren, waren veelal plausibele verklaringen.

Deze conclusies betekenen dat op basis van verschillende socialisatieprocessen verschillende groepen binnen het onderwijs onderscheiden kunnen worden. De overeenkomsten met het onderzoek van Costa (1995) impliceren dat het in ieder geval voor meerdere, zo niet alle schoolvakken geldt. Dat alleen is al zorgelijk, want dat betekent dat leerlingen niet dezelfde kansen hebben in het onderwijs, maar hun kansen sterk afhankelijk zijn van het al dan niet aansluiten bij de cultuur thuis.

De overeenkomsten met het onderzoek van Vogels betekenen dat het niet alleen betrekking heeft op één school en derhalve afhankelijk is van de betreffende docenten. Maar dat er verschillende groepen zijn binnen de maatschappijleerklassen, waarvan een aantal aangeven dat zij om diverse redenen niet mee kunnen komen met een vak. Dit is voor het maatschappijleeronderwijs extra kwalijk. Aangezien dit vak namelijk niet alleen de intentie heeft om leerlingen voor te bereiden op een specifiek vakgebied, maar op het aanbieden van denkgereedschap wat leerlingen het vermogen geeft om te participeren in de politiek en de maatschappij (Olgers et al., 2010). Als zij zich om wat voor een reden niet in staat voelen om te

participeren, is dat niet alleen zorgelijk voor de leerlingen zelf, maar ook voor het effectief functioneren van de democratie zoals wij die in Nederland kennen (Vis & van Schuur, 2009).

Het is dan ook van groot belang dat docenten maatschappijleer deze leerlingen begeleiden bij de verschillende socialisatieprocessen en hierbij aansluiten op de behoeftes van de leerlingen (Jegede & Aikenhead, 1999). Met behulp van de kwalitatieve data uit dit onderzoek zullen een aantal punten van aandacht belicht worden die mogelijke handvatten bieden voor het betrekken van de verschillende groepen bij de vakinhoud.

Implicaties voor het onderwijs

Wat betekenen deze resultaten en conclusies voor de lessen maatschappijleer en voor de omgang met leerlingen binnen een school? Costa (1995) geeft al aan dat de leerlingen die succesvol zijn op school en binnen het vak 'science' en tevens toekomstplannen hebben in die richting met elkaar gemeen hebben dat deze voorkeuren thuis worden gedeeld en ondersteund. Dit is ook het geval bij de *'Maatschappijleerlingen'*, de *'Sociale slimmeriken'* en in mindere mate de *'YOLO'ers'*, ook bij hen ligt het gemiddelde cijfer van maatschappijleer hoger dan bij de groepen die deze ondersteuning missen. De minder succesvolle leerlingen, zowel uit het onderzoek van Costa, als uit dit onderzoek, missen deze motivatie en ondersteuning. Als scholen daadwerkelijk de leerlingen gelijke kansen willen bieden om hun talenten te benutten en te laten ontwikkelen zullen zij deze leerlingen daarvoor de mogelijkheid moeten geven, ook als dat thuis in mindere mate of geheel niet gebeurt.

Allereerst is het hierbij van belang om op elk schoolniveau deze verschillende achtergronden en standpunten van de leerlingen te erkennen en te herkennen. Pas dan kan er naar gehandeld worden. Binnen het onderwijs is er, na enkele decennia waarin de nadruk vooral werd gelegd op slechter presterende leerlingen, nu een aantal jaren wat meer aandacht voor leerlingen die extra uitdagingen aankunnen, de zogenaamde excellerende leerlingen. Uit dit onderzoek komt naar voren dat niet alleen deze beide groepen specifieke behoeftes hebben, maar ook de groepen die zich vooralsnog meer in de middenmoot ophouden. De school dient de barrières tussen de werelden van de leerling thuis, bij vrienden, op school en bij specifieke vakken weg te nemen, te beginnen door een beter begrip van de andere werelden van studenten. Maar bijvoorbeeld ook door studenten te helpen bij het aanleren van studievaardigheden en strategieën (Phelan, 1993; in Costa, 1995). Hierdoor kunnen de studenten beter integreren in de verschillende culturen waarin zij leven.

Wat betreft het vak 'science' zelf, beredeneert Costa (1993, in Costa 1995) dat de lessen georganiseerd dienen te worden aan de hand van de centrale vraag hoe het vak de persoonlijke wereld van de leerlingen en de samenleving beïnvloedt. Deze vraag is zeer toepasbaar op de vakken maatschappijleer en maatschappijwetenschappen. Sterker nog: het laten kennismaken met de politieke en maatschappelijke wereld om hen heen en de leerlingen het vermogen bij te brengen tot politieke en maatschappelijke participatie is onderdeel van de doelstellingen van het vak maatschappijleer (Olgers, et al., 2010).

Ook de aanbeveling van Costa (1995) om grote, realistische en fascinerende onderwerpen te behandelen en te onderzoeken met leerlingen is geen nieuw geluid binnen het maatschappijleervakgebied. Hoppe en Jeliaskova (2012) riepen docenten maatschappijleer en maatschappijwetenschappen er juist toe op om, ondanks de neiging van docenten om te kiezen voor gemakkelijk te analyseren, bekende onderwerpen, de leerlingen en hun vaardigheden serieus te nemen en hen complexe en realistische kwesties voor te leggen om daarbinnen samen op onderzoek uit te gaan. Een oproep die door de resultaten van dit onderzoek, die erop wijzen dat het van groot belang is dat leerlingen zich meer bewust worden (gemaakt) van de relevantie van het vak en de behoefte die leerlingen hebben om uitgedaagd te worden, nogmaals onderschreven wordt. Op deze manier kunnen de behoeftes van verschillende groepen leerlingen worden aangesproken om ze op die manier mee te nemen van onderwerpen dicht bij hun persoonlijke leefwereld en het dagelijkse leven, naar meer abstractere politieke en maatschappelijke kwesties.

Tabel 8. De vijf groepen samengevat

	Factor 1 Maatschappij leerlingen	Factor 2 Brave bèta leerlingen	Factor 3 Sociale slimmeriken	Factor 4 Twijfelaars	Factor 5 YOLO'ers
Politiek	++	- -	0	- -	0
Sociologisch	++	+	- -	-	-
School	++	0	0	-	-
Vrienden	+	- -	+	+	- -
Ouders	+	-	+	- -	+
Toekomst	++	0	-	0	- -
Vergelijking met Costa	Potential scientists	-	Other smart kids	'I Don't Know' students	-
Vergelijking met Vogels	Beroeps georiënteerden	Buiten- staanders	Sociaal georiënteerden	Critici	-
Cultuur overdracht	Enculturatie, soepele overgang	Moeilijk, qua niveau (en interesse)	Sociologie soepel, politicologie lastiger	Moeilijk, qua motivatie en niveau	Matig, qua concentratie en motivatie
Interesses, aansluiting	Politicologie en democratie	Sociologie	Praktische toepassing	Voorbereiden stemmen.	Voorbereiding grote mensenwereld
Aanpak docent	Meer diepgang bieden, door bespreken van abstracte thema's	Kleinere stappen en aantonen nut aansluiten bij bèta onderwerpen	Sociaal- wetenschappelijke thema's dicht bij hun eigen belevingswereld gebruiken.	Onzeker. Kleine stappen van belang dagelijks leven	Interesses achterhalen Praktische toepassingen en nut van het geleerde laten zien.

Voor de groepen die in dit onderzoek werden onderscheiden en beschreven zijn op basis van de data (zie Tabel 8 voor een kort overzicht) de volgende aspecten van belang voor de vakken maatschappijleer en maatschappijwetenschappen. Ten eerste de *'Maatschappijleerlingen'*, zij dienen gemotiveerd te blijven, juist door extra diepgang te bieden. Voor deze leerlingen hoeft het vak, net zoals voor de *'Potential scientists'* van Costa, niet opgeleukt te worden, zij zien het belang al voor zichzelf persoonlijk en tevens voor de samenleving en de democratie. Deze leerlingen kunnen ingewikkelde abstracte onderwerpen aan en vinden het heerlijk om hiermee aan de slag te gaan en te sparren over verschillende visies en belangen.

Hetzelfde geldt voor de *'Sociale slimmeriken'*, tenminste qua sociologische onderdelen van het vak. Veel van deze begrippen zijn zij, min of meer onbewust, al gaan toepassen in hun denken en doen. Voor deze leerlingen is het van belang dat hen wordt duidelijk gemaakt welke invloed de politiek heeft op deze sociale aspecten in de maatschappij en omgekeerd. Op deze manier worden de *'Sociale slimmeriken'* aan de hand van hun interesses en talenten voor maatschappelijke thema's die dicht bij hun belevingswereld liggen en praktisch toepasbaar zijn, betrokken bij de overige inhoud van het vak.

Ook voor de *'YOLO'ers'* is het van belang dat zij zich meer betrokken gaan voelen bij het vak en de inhoud ervan en in gaan zien dat die grote mensenwereld niet zo ver weg is als zij graag willen denken. Helaas kwamen hun interesses uit dit onderzoek niet specifiek naar voren. Gelukkig bieden maatschappijleer en maatschappijwetenschappen een breed scala aan mogelijke onderwerpen die bij de interesses van de leerlingen kunnen aansluiten. Zo werd de leerling uit de inleiding, wiens vader verzuchte dat hun hele leven uit maatschappijleer bestond, uiteindelijk gegrepen door een filmpje over subliminale boodschappen toen in de lessen werd gesproken over

de beïnvloeding van de media. Zijn cijfers stegen met een gemiddelde van bijna twee punten en lieten zien dat de kennis en vaardigheden die hij thuis had opgedaan wel degelijk op een constructieve wijze konden worden toegepast toen de brug voor deze leerling was gelegd. Hier is dan ook een belangrijke taak voor de docent weggelegd, zij moet oog hebben voor de specifieke interesses van juist die leerlingen die deze niet zo duidelijk uiten. Uit dit onderzoek kwam namelijk wel naar voren dat de rol van de docent, met name voor de *'YOLO'ers'* en de *'Twijfelaars'* van groot belang is.

Deze aandacht voor mogelijke aanknopingspunten is ook van belang voor de *'Twijfelaars'* en de *'Brave bèta leerlingen'*, hoewel deels op andere gebieden. Beide hebben ze moeite om mee te komen met de inhoudelijke kant van het vak, mogelijk mede doordat hun interesses bij andere vakken liggen. De meerderheid van de *'Brave bèta leerlingen'* werd gevormd door jongens met een NG profiel. Meer aandacht voor de technische ontwikkelingen die veelal ten grondslag liggen aan de maatschappelijke ontwikkelingen die bij maatschappijleer en maatschappijwetenschappen aan bod komen en hen van daaruit mee laten denken over de mogelijke gevolgen hiervan, zou een eventuele oplossing kunnen zijn. Op deze manier wordt voor deze leerlingen het belang en nut van het vak inzichtelijker. Iets waar trouwens niet alleen zij behoefte aan hebben, maar, afgezien van de *'Maatschappijleerlingen'*, eigenlijk alle groepen. Tevens is het van belang voor zowel de *'Brave bèta leerlingen'* als de *'Twijfelaars'* dat de stof en lessen in concrete en kleine stappen verlopen. Niet alleen om het inzicht in de manier van werken te vergroten en beter aan te sluiten bij hun capaciteiten, maar vooral ook om hun zelfvertrouwen te vergroten. Aikenhead (2001) stelde dat de 'science' lessen voor de *'I don't know' students'* behoorlijk intimiderend konden zijn. De teruggetrokken houding van de *'Twijfelaars'* zou hier ook goed mee te maken kunnen hebben. Hoewel deze houding ook veroorzaakt kan worden door het feit dat een meerderheid van hen op het moment van onderzoek al wist dat ze zouden blijven zitten, wat vrijwel zeker van invloed is geweest.

Hoewel sommige suggesties voor meerdere groepen leerlingen bevorderend zullen zijn bij het creëren van een soepele overgang tussen de verschillende culturen, zijn andere meer specifiek op een bepaalde groep gericht. Het is aan de docent om hierin te differentiëren, hierbij lettend op de valkuilen die de verschillende kenmerken van de groepen met zich meebrengen. Een mogelijke valkuil van een te grote focus op de *'Maatschappijleerlingen'* kan bijvoorbeeld leiden tot een te grote mate van abstractie in de lessen die de *'Brave bèta leerlingen'* geheel zal ontmoedigen en ertoe kan leiden dat de *'Twijfelaars'* zich nog verder terug trekken in hun onzekere, afwijzende houding. Daarentegen kan het opleuken van de inhoud en het telkens benadrukken wat het nut en de relevantie van het vak is het enthousiasme van de *'Maatschappijleerlingen'* gemakkelijk temperen, doordat zij dan te weinig worden uitgedaagd. Het zal een uitdaging blijven om de verschillende groepen binnen een klas allemaal een zo goed mogelijk passende begeleiding in hun socialisatieproces te bieden.

Vervolgonderzoek is nodig om deze passende begeleiding uit te werken en te testen. Tevens is het wenselijk om de verschillende groepen nog wat uitgebreider te onderzoeken op verschillende niveaus van onderwijs en meer aanknopingspunten te achterhalen waarop deze begeleiding kan aansluiten. Maar ook om vast te stellen welke relatie er is tussen de invloed van de verschillende culturen andere demografische gegevens. Zo zou het interessant zijn om te bekijken of de doublanten uit de *'Twijfelaars'* volgend schooljaar, door een toegenomen zelfvertrouwen het standpunt van de *'Maatschappijleerlingen'* gaan delen. Vier van de vijf leerlingen die het vierde leerjaar voor de tweede keer deden zaten namelijk in deze groep. De uitkomsten van dit onderzoek bieden een solide kwalitatieve basis voor verder onderzoek naar deze gedeelde standpunten en de leerlingen die deze standpunten met elkaar delen. Juist omdat de gevonden standpunten op verschillende scholen, bij verschillende populaties op verschillende niveaus gedeeld worden.

Referenties

- Aikenhead, G.S. (1996). Science education: Border crossing into the subculture of science. *Studies in Science Education*, 27, 1-52
- Aikenhead, G. S. (2001). Students' ease in crossing cultural borders into school science. *Science education*, 85, 180-188
- Costa, V.B. (1995). "When science is another world": Relationships between worlds of family, friends, school and science. *Science Education*, 79(3), 313-333
- Gils van, N. (2011). *Inzicht in politieke houdingen en betrokkenheid van jongeren die maatschappijleer volgen. Wat is er veranderd in twintig jaar?* (masterthese) Leraar VHO Maatschappijleer, Universiteit Twente, Enschede.
- Goor van, J. (2014). Mijn passie. *Carmelmagazine*, 11(26), 7
- Hoek, van der B. (2012). Meedoen alleen is niet genoeg Een verkenning van de verhouding tussen Maatschappijleer en burgerschapsvorming, in M. H. Bernaerts en C. van Kesteren (red.) *Maatschappijleer hoofdzaak. Een sociaal-wetenschappelijk denkkader voor politieke oordeelsvorming*. LEMM, Ipskamp Drukkers: Enschede, 92-118
- Hoppe, R. & Jeliaskova, M. I. (2012). Kritisch denken over politieke problemen, in M. H. Bernaerts en C. van Kesteren (red.) *Maatschappijleer hoofdzaak. Een sociaal-wetenschappelijk denkkader voor politieke oordeelsvorming*. LEMM, Ipskamp Drukkers: Enschede, 7- 40
- Jegade, O. J., & Aikenhead, G. S. (1999) Transcending cultural borders: implications for science teaching. *Journal for Science & Technology Education*, 17(1), 45-66
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2014). Retrieved juli, 12, 2014 from <http://www.rijksoverheid.nl/ministeries/ocw/organisatie>.
- Mutlu, D.G., (2011). *Politieke houdingen van middelbare scholieren*. (bachelor scriptie) Universiteit Twente, Enschede
- Olgers, T., van Otterdijk, R., Ruijs, G., de Kievid, J., & Meijs, L. (2010). *Handboek vakdidactiek maatschappijleer*. Amsterdam: Instituut voor Publiek en Politiek.
- Schmolck, P. (2014). PQ Methode Manual. Retrieved from <http://schmolck.userweb.mwn.de/qmethode/pqmanual.htm>.
- Vis, J.C.P.M., & Schuur, van, W.H. (2009.) Vertrouwen is goed, kennis is beter. Audit democratie in Nederland over de politieke geletterdheid van Nederlandse kiezers en professionals. Rijksuniversiteit Groningen: Vakgroep Sociologie Faculteit der Gedrags- en Maatschappij wetenschappen. Retrieved, november 24, 2014 from [http://wijbrandt.com/documenten/political_research/political_knowledge/democratic audit.pdf](http://wijbrandt.com/documenten/political_research/political_knowledge/democratic_audit.pdf)
- Vogels, R. (2009). *Maatschappijleer als cultuuroverdracht* (ongepubliceerd manuscript) Leraar VHO Maatschappijleer, Universiteit Twente, Enschede.
- Watts, S. & Stenner, P. (2012). *Doing Q methodological research, theory, methode and interpretation*. Londen: Sage publications
- Wittebrood, K. (1995). Politieke socialisatie in Nederland. Een onderzoek naar de verwerving en ontwikkeling van politieke houdingen van havo- en vwo-leerlingen. Amsterdam: Thesis Publishers.

Bijlagen

Bijlage 1. Stellingen Q set

1. Ik heb maatschappijleer/wetenschappen nodig voor mijn vervolgopleiding.
2. Maatschappijleer/wetenschappen is een leuk vak, los van de docent die het geeft.
3. Omdat maatschappijleer een verplicht vak is, zal het wel goed voor me zijn.
4. Ik doe maatschappijleer/wetenschappen voor de studiepunten, niet omdat ik er nou zo nodig meer over wil weten.
5. Kennis van maatschappijleer/wetenschappen kan helpen bij het oplossen van maatschappelijke problemen.
6. Maatschappijleer/wetenschappen is een klas als alle andere. Er is niet veel verschil met andere vakken.
7. School is werk: ik luister en doe mijn huiswerk. Dat is het wel zo'n beetje.
8. Ik weet niet waarom ik goede of slechte cijfers haal bij maatschappijleer/wetenschappen.
9. Als we samen huiswerk maken, laat ik meestal iemand anders het denkwerk doen.
10. Ik weet niet of ik van maatschappijleer veel geleerd heb.
11. School is een plaats waar je soms je werk doet... en soms niet!
12. Overleven op school is luisteren naar wat de leraren zeggen en doen wat je moet doen.
13. Schoolwerk zorgt er vaak voor dat ik geen tijd heb voor leuke dingen.
14. Huiswerk is vaak makkelijk, maar niet leuk.
15. Mensen die in de politiek zitten zijn daar helemaal mee bezig. Ik snap niet waarom ze dat leuk vinden.
16. Maatschappijleer/wetenschappen lijkt soms wel een andere wereld.
17. Ik vind politiek wel interessant, maar ik zal nooit politiek actief worden.
18. In mijn vriendenkring worden de maatschappij-lessen saai gevonden.
19. In mijn vriendenkring wordt maatschappijleer gezien als iets waar je niet veel van leert voor het dagelijkse leven.
20. In de pauze praten mijn vrienden wel eens over wat er allemaal gebeurt in de wereld en de politiek.
21. Soms hebben we het wel over het onderwerp wat we in de les besproken hebben, maar politiek interesseert ons niet.
22. Bij mijn vrienden hebben we het over wat wel en niet kan in de samenleving.
23. Bij ons thuis volgt iedereen het nieuws.
24. Als er iets op televisie komt waarbij politiek een belangrijke rol speelt, wordt er bij mij thuis over gesproken.
25. Maatschappijleer is belangrijk als je later iets met mensen wil doen.
26. Aan maatschappijleer zitten leukere beroepen dan aan bijvoorbeeld wiskunde.
27. Dankzij maatschappijleer zal ik later iedereen gelijk behandelen.
28. Door maatschappijleer wordt je sociaal.
29. Ik heb later niks aan maatschappijleer.
30. Door maatschappijleer kan ik discussies aangaan die (bijvoorbeeld) over de Islam gaan.
31. Ik houd veel van discussies en houd ze graag.
32. Door maatschappijleer weet ik meer over de samenleving en zal daardoor een betere relatie krijgen met mensen om mij heen.
33. Mening van anderen veranderen mijn manier van denken.
34. Door maatschappijleer ben ik anders naar politiek gaan kijken.
35. Maatschappijleer laat je meer dingen begrijpen van je omgeving.
36. Door maatschappijleer weet je meer over politiek, maar daar heb je later niets aan.
37. Maatschappijleer kan je helpen voorbereiden op 'de grote mensenwereld'.
38. Mijn ouders denken te gemakkelijk over dit vak.

Bijlage 2. Ideaaltypische Q sort voor Factor 1. Maatschappijleerlingen

-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4
29. Ik heb later niks aan maatschappijleer.	9. Als we samen huiswerk maken, laat ik meestal iemand anders het denkwerk doen.	4. Ik doe maatschappijleer/wetenschappen voor de studiepunten, niet omdat ik er nou zo nodig meer over wil weten.	6. Maatschappijleer/wetenschappen is een klas als alle andere. Er is niet veel verschil met andere vakken.	3. Omdat maatschappijleer een verplicht vak is, zal het wel goed voor me zijn.	1. Ik heb maatschappijleer/wetenschappen nodig voor mijn vervolgopleiding.	17. Ik vind politiek wel interessant, maar ik zal nooit politiek actief worden.	2. Maatschappijleer/wetenschappen is een leuk vak, los van de docent die het geeft.	26. Aan maatschappijleer zitten leukere beroepen dan aan bijvoorbeeld wiskunde.
10. Ik weet niet of ik van maatschappijleer veel geleerd heb.	13. Schoolwerk zorgt er vaak voor dat ik geen tijd heb voor leuke dingen.	7. School is werk: ik luister en doe mijn huiswerk. Dat is het wel zo'n beetje.	8. Ik weet niet waarom ik goede of slechte cijfers haal bij maatschappijleer/wetenschappen.	19. In mijn vriendenkring wordt maatschappijleer gezien als iets waar je niet veel van leert voor het dagelijkse leven.	14. Huiswerk is vaak makkelijk, maar niet leuk.	25. Maatschappijleer is belangrijk als je later iets met mensen wil doen.	5. Kennis van maatschappijleer/wetenschappen kan helpen bij het oplossen van maatschappelijke problemen.	34. Door maatschappijleer ben ik anders naar politiek gaan kijken.
	36. Door maatschappijleer weet je meer over politiek, maar daar heb je later niets aan.	15. Mensen die in de politiek zitten zijn daar helemaal mee bezig. Ik snap niet waarom ze dat leuk vinden.	12. Overleven op school is luisteren naar wat de leraren zeggen en doen wat je moet doen.	20. In de pauze praten mijn vrienden wel eens over wat er allemaal gebeurt in de wereld en de politiek.	22. Bij mijn vrienden hebben we het over wat wel en niet kan in de samenleving.	35. Maatschappijleer laat je meer dingen begrijpen van je omgeving.	11. School is een plaats waar je soms je werk doet... en soms niet!	
		16. Maatschappijleer/wetenschappen lijkt soms wel een andere wereld.	18. In mijn vriendenkring worden de maatschappijlessen saai gevonden.	23. Bij ons thuis volgt iedereen het nieuws.	31. Ik hou veel van discussies en houd ze graag.	37. Maatschappijleer kan je helpen voorbereiden op "de grote mensenwereld".		
			21. Soms hebben we het wel over het onderwerp wat we in de les besproken hebben, maar politiek interesseert ons niet.	24. Als er iets op televisie komt waarbij politiek een belangrijke rol speelt, wordt er bij mij thuis over gesproken.	32. Door maatschappijleer weet ik meer over de samenleving en zal daardoor een betere relatie krijgen met mensen om mij heen.			
			38. Mijn ouders denken te gemakkelijk over dit vak.	27. Dankzij maatschappijleer zal ik later iedereen gelijk behandelen.	33. Mening van anderen veranderen mijn manier van denken.			
				28. Door maatschappijleer wordt je sociaal				
				30. Door maatschappijleer kan ik discussies aangaan die (bijvoorbeeld) over de Islam gaan.				

Bijlage 3. Ideaaltypische Q sort voor Factor 2. Brave bèta leerlingen

-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4
20. In de pauze praten mijn vrienden wel eens over wat er allemaal gebeurt in de wereld en de politiek.	2. Maatschappijleer/wetenschappen is een leuk vak, los van de docent die het geeft.	22. Bij mijn vrienden hebben we het over wat wel en niet kan in de samenleving.	1. Ik heb maatschappijleer/wetenschappen nodig voor mijn vervolgopleiding.	37. Maatschappijleer kan je helpen voorbereiden op "de grote mensenwereld".	23. Bij ons thuis volgt iedereen het nieuws.	28. Door maatschappijleer wordt je sociaal	4. Ik doe maatschappijleer/wetenschappen voor de studiepunten, niet omdat ik er nou zo nodig meer over wil weten.	15. Mensen die in de politiek zitten zijn daar helemaal mee bezig. Ik snap niet waarom ze dat leuk vinden.
9. Als we samen huiswerk maken, laat ik meestal iemand anders het denkwerk doen.	30. Door maatschappijleer kan ik discussies aangaan die (bijvoorbeeld) over de Islam gaan.	24. Als er iets op televisie komt waarbij politiek een belangrijke rol speelt, wordt er bij mij thuis over gesproken.	16. Maatschappijleer /wetenschappen lijkt soms wel een andere wereld.	18. In mijn vriendenkring worden de maatschappijlessen saai gevonden.	33. Mening van anderen veranderen mijn manier van denken.	19. In mijn vriendenkring wordt maatschappijleer gezien als iets waar je niet veel van leert voor het dagelijkse leven.	12. Overleven op school is luisteren naar wat de leraren zeggen en doen wat je moet doen.	17. Ik vind politiek wel interessant, maar ik zal nooit politiek actief worden.
	6. Maatschappijleer/wetenschappen is een klas als alle andere. Er is niet veel verschil met andere vakken.	3. Omdat maatschappijleer een verplicht vak is, zal het wel goed voor me zijn.	32. Door maatschappijleer weet ik meer over de samenleving en zal daardoor een betere relatie krijgen met mensen om mij heen.	25. Maatschappijleer is belangrijk als je later iets met mensen wil doen.	26. Aan maatschappijleer zitten leukere beroepen dan aan bijvoorbeeld wiskunde.	5. Kennis van maatschappijleer/wetenschappen kan helpen bij het oplossen van maatschappelijke problemen.	35. Maatschappijleer laat je meer dingen begrijpen van je omgeving.	
		31. Ik hou veel van discussies en houd ze graag.	10. Ik weet niet of ik van maatschappijleer veel geleerd heb.	11. School is een plaats waar je soms je werk doet... en soms niet!	34. Door maatschappijleer ben ik anders naar politiek gaan kijken.	14. Huiswerk is vaak makkelijk, maar niet leuk.		
			27. Dankzij maatschappijleer zal ik later iedereen gelijk behandelen.	38. Mijn ouders denken te gemakkelijk over dit vak.	8. Ik weet niet waarom ik goede of slechte cijfers haal bij maatschappijleer/wetenschappen.			
			29. Ik heb later niks aan maatschappijleer.	21. Soms hebben we het wel over het onderwerp wat we in de les besproken hebben, maar politiek interesseert ons niet.	36. Door maatschappijleer weet je meer over politiek, maar daar heb je later niets aan.			
				7. School is werk: ik luister en doe mijn huiswerk. Dat is het wel zo'n beetje.				
				13. Schoolwerk zorgt er vaak voor dat ik geen tijd heb voor leuke dingen.				

Bijlage 4. Ideaaltypische Q sort voor Factor 3. Sociale slimmeriken

-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4
8. Ik weet niet waarom ik goede of slechte cijfers haal bij maatschappijleer/wetenschappen.	4. Ik doe maatschappijleer/wetenschappen voor de studiepunten, niet omdat ik er nou zo nodig meer over wil weten.	19. In mijn vriendenkring wordt maatschappijleer gezien als iets waar je niet veel van leert voor het dagelijkse leven.	16. Maatschappijleer/wetenschappen lijkt soms wel een andere wereld.	1. Ik heb maatschappijleer/wetenschappen nodig voor mijn vervolgopleiding.	36. Door maatschappijleer weet je meer over politiek, maar daar heb je later niets aan.	13. Schoolwerk zorgt er vaak voor dat ik geen tijd heb voor leuke dingen.	22. Bij mijn vrienden hebben we het over wat wel en niet kan in de samenleving.	31. Ik hou veel van discussies en houd ze graag.
6. Maatschappijleer/wetenschappen is een klas als alle andere. Er is niet veel verschil met andere vakken.	14. Huiswerk is vaak makkelijk, maar niet leuk.	35. Maatschappijleer laat je meer dingen begrijpen van je omgeving.	32. Door maatschappijleer weet ik meer over de samenleving en zal daardoor een betere relatie krijgen met mensen om mij heen.	3. Omdat maatschappijleer een verplicht vak is, zal het wel goed voor me zijn.	18. In mijn vriendenkring worden de maatschappij-lessen saai gevonden.	21. Soms hebben we het wel over het onderwerp wat we in de les besproken hebben, maar politiek interesseert ons niet.	15. Mensen die in de politiek zitten zijn daar helemaal mee bezig. Ik snap niet waarom ze dat leuk vinden.	5. Kennis van maatschappijleer/wetenschappen kan helpen bij het oplossen van maatschappelijke problemen.
	28. Door maatschappijleer wordt je sociaal	17. Ik vind politiek wel interessant, maar ik zal nooit politiek actief worden.	7. School is werk: ik luister en doe mijn huiswerk. Dat is het wel zo'n beetje.	9. Als we samen huiswerk maken, laat ik meestal iemand anders het denkwerk doen.	37. Maatschappijleer kan je helpen voorbereiden op "de grote mensenwereld".	26. Aan maatschappijleer zitten leukere beroepen dan aan bijvoorbeeld wiskunde.	38. Mijn ouders denken te gemakkelijk over dit vak.	
		27. Dankzij maatschappijleer zal ik later iedereen gelijk behandelen.	33. Mening van anderen veranderen mijn manier van denken.	10. Ik weet niet of ik van maatschappijleer veel geleerd heb.	24. Als er iets op televisie komt waarbij politiek een belangrijke rol speelt, wordt er bij mij thuis over gesproken.	20. In de pauze praten mijn vrienden wel eens over wat er allemaal gebeurt in de wereld en de politiek.		
			2. Maatschappijleer/wetenschappen is een leuk vak, los van de docent die het geeft.	23. Bij ons thuis volgt iedereen het nieuws.	12. Overleven op school is luisteren naar wat de leraren zeggen en doen wat je moet doen.			
			25. Maatschappijleer is belangrijk als je later iets met mensen wil doen.	29. Ik heb later niks aan maatschappijleer.	11. School is een plaats waar je soms je werk doet... en soms niet!			
				30. Door maatschappijleer kan ik discussies aangaan die (bijvoorbeeld) over de Islam gaan.				
				34. Door maatschappijleer ben ik anders naar politiek gaan kijken.				

Bijlage 5. Ideaaltypische Q sort voor Factor 4. Twijfelaars

-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4
31. Ik hou veel van discussies en houd ze graag.	30. Door maatschappijleer kan ik discussies aangaan die (bijvoorbeeld) over de Islam gaan.	32. Door maatschappijleer weet ik meer over de samenleving en zal daardoor een betere relatie krijgen met mensen om mij heen.	1. Ik heb maatschappijleer/wetenschappen nodig voor mijn vervolgopleiding.	28. Door maatschappijleer wordt je sociaal	18. In mijn vriendenkring worden de maatschappij-lessen saai gevonden.	22. Bij mijn vrienden hebben we het over wat wel en niet kan in de samenleving.	15. Mensen die in de politiek zitten zijn daar helemaal mee bezig. Ik snap niet waarom ze dat leuk vinden.	4. Ik doe maatschappijleer/wetenschappen voor de studiepunten, niet omdat ik er nou zo nodig meer over wil weten.
24. Als er iets op televisie komt waarbij politiek een belangrijke rol speelt, wordt er bij mij thuis over gesproken.	17. Ik vind politiek wel interessant, maar ik zal nooit politiek actief worden.	19. In mijn vriendenkring wordt maatschappijleer gezien als iets waar je niet veel van leert voor het dagelijkse leven.	25. Maatschappijleer is belangrijk als je later iets met mensen wil doen.	10. Ik weet niet of ik van maatschappijleer veel geleerd heb.	9. Als we samen huiswerk maken, laat ik meestal iemand anders het denkwerk doen.	11. School is een plaats waar je soms je werk doet... en soms niet!	3. Omdat maatschappijleer een verplicht vak is, zal het wel goed voor me zijn.	5. Kennis van maatschappijleer/wetenschappen kan helpen bij het oplossen van maatschappelijke problemen.
	37. Maatschappijleer kan je helpen voorbereiden op "de grote mensenwereld".	6. Door maatschappijleer weet je meer over politiek, maar daar heb je later niets aan.	23. Bij ons thuis volgt iedereen het nieuws.	14. Huiswerk is vaak makkelijk, maar niet leuk.	13. Schoolwerk zorgt er vaak voor dat ik geen tijd heb voor leuke dingen.	20. In de pauze praten mijn vrienden wel eens over wat er allemaal gebeurt in de wereld en de politiek.	33. Mening van anderen veranderen mijn manier van denken.	
		29. Ik heb later niks aan maatschappijleer.	27. Dankzij maatschappijleer zal ik later iedereen gelijk behandelen.	12. Overleven op school is luisteren naar wat de leraren zeggen en doen wat je moet doen.	7. School is werk: ik luister en doe mijn huiswerk. Dat is het wel zo'n beetje.	16. Maatschappijleer/wetenschappen lijkt soms wel een andere wereld.		
			2. Maatschappijleer/wetenschappen is een leuk vak, los van de docent die het geeft.	38. Mijn ouders denken te gemakkelijk over dit vak.	6. Maatschappijleer/wetenschappen is een klas als alle andere. Er is niet veel verschil met andere vakken.			
			8. Ik weet niet waarom ik goede of slechte cijfers haal bij maatschappijleer/wetenschappen.	35. Maatschappijleer laat je meer dingen begrijpen van je omgeving.	21. Soms hebben we het wel over het onderwerp wat we in de les besproken hebben, maar politiek interesseert ons niet.			
				34. Door maatschappijleer ben ik anders naar politiek gaan kijken.				
				26. Aan maatschappijleer zitten leukere beroepen dan aan bijvoorbeeld wiskunde.				

Bijlage 6. Ideaaltypische Q sort voor Factor 5. YOLO'ers

-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4
10. Ik weet niet of ik van maatschappijleer veel geleerd heb.	2. Maatschappijleer/wetenschappen is een leuk vak, los van de docent die het geeft.	8. Ik weet niet waarom ik goede of slechte cijfers haal bij maatschappijleer/wetenschappen.	27. Dankzij maatschappijleer zal ik later iedereen gelijk behandelen.	32. Door maatschappijleer weet ik meer over de samenleving en zal daardoor een betere relatie krijgen met mensen om mij heen.	23. Bij ons thuis volgt iedereen het nieuws.	4. Ik doe maatschappijleer/wetenschappen voor de studiepunten, niet omdat ik er nou zo nodig meer over wil weten.	37. Maatschappijleer kan je helpen voorbereiden op "de grote mensenwereld".	13. Schoolwerk zorgt er vaak voor dat ik geen tijd heb voor leuke dingen.
1. Ik heb maatschappijleer/wetenschappen nodig voor mijn vervolgopleiding.	20. In de pauze praten mijn vrienden wel eens over wat er allemaal gebeurt in de wereld en de politiek.	26. Aan maatschappijleer zitten leukere beroepen dan aan bijvoorbeeld wiskunde.	30. Door maatschappijleer kan ik discussies aangaan die (bijvoorbeeld) over de Islam gaan.	15. Mensen die in de politiek zitten zijn daar helemaal mee bezig. Ik snap niet waarom ze dat leuk vinden.	17. Ik vind politiek wel interessant, maar ik zal nooit politiek actief worden.	14. Huiswerk is vaak makkelijk, maar niet leuk.	21. Soms hebben we het wel over het onderwerp wat we in de les besproken hebben, maar politiek interesseert ons niet.	11. School is een plaats waar je soms je werk doet... en soms niet!
	22. Bij mijn vrienden hebben we het over wat wel en niet kan in de samenleving.	12. Overleven op school is luisteren naar wat de leraren zeggen en doen wat je moet doen.	18. In mijn vriendenkring worden de maatschappijlessen saai gevonden.	36. Door maatschappijleer weet je meer over politiek, maar daar heb je later niets aan.	7. School is werk: ik luister en doe mijn huiswerk. Dat is het wel zo'n beetje.	3. Omdat maatschappijleer een verplicht vak is, zal het wel goed voor me zijn.	19. In mijn vriendenkring wordt maatschappijleer gezien als iets waar je niet veel van leert voor het dagelijkse leven.	
		38. Mijn ouders denken te gemakkelijk over dit vak.	24. Als er iets op televisie komt waarbij politiek een belangrijke rol speelt, wordt er bij mij thuis over gesproken.	33. Mening van anderen veranderen mijn manier van denken.	6. Maatschappijleer/wetenschappen is een klas als alle andere. Er is niet veel verschil met andere vakken.	5. Kennis van maatschappijleer/wetenschappen kan helpen bij het oplossen van maatschappelijke problemen.		
			25. Maatschappijleer is belangrijk als je later iets met mensen wil doen.	31. Ik hou veel van discussies en houd ze graag.	29. Ik heb later niks aan maatschappijleer.			
			9. Als we samen huiswerk maken, laat ik meestal iemand anders het denkwerk doen.	16. Maatschappijleer/wetenschappen lijkt soms wel een andere wereld.	34. Door maatschappijleer ben ik anders naar politiek gaan kijken.			
				35. Maatschappijleer laat je meer dingen begrijpen van je omgeving.				
				28. Door maatschappijleer wordt je sociaal				

Bijlage 7. Factor Q sort waarden voor elke stelling

			Factor Arrays				
No.	Statement	No.	1	2	3	4	5
1	Ik heb maatschappijleer/wetenschappen nodig voor mijn vervol	1	1	-1	0	-1	-4
2	Maatschappijleer/wetenschappen is een leuk vak, los van de	2	3	-3	-1	-1	-3
3	Omdat maatschappijleer een verplicht vak is, zal het wel goe	3	0	-2	0	3	2
4	Ik doe maatschappijleer/wetenschappen voor de studiepunten,	4	-2	3	-3	4	2
5	Kennis van maatschappijleer/wetenschappen kan helpen bij het	5	3	2	4	4	2
6	Maatschappijleer/wetenschappen is een klas als alle andere.	6	-1	-3	-4	1	1
7	School is werk: ik luister en doe mijn huiswerk. Dat is het	7	-2	0	-1	1	1
8	Ik weet niet waarom ik goede of slechte cijfers haal bij maa	8	-1	1	-4	-1	-2
9	Als we samen huiswerk maken, laat ik meestal iemand anders h	9	-3	-4	0	1	-1
10	Ik weet niet of ik van maatschappijleer veel geleerd heb.	10	-4	-1	0	0	-4
11	School is een plaats waar je soms je werk doet... en soms niet	11	3	0	1	2	4
12	Overleven op school is luisteren naar wat de leraren zeggen	12	-1	3	1	0	-2
13	Schoolwerk zorgt er vaak voor dat ik geen tijd heb voor leuk	13	-3	0	2	1	4
14	Huiswerk is vaak makkelijk, maar niet leuk.	14	1	2	-3	0	2
15	Mensen die in de politiek zitten zijn daar helemaal mee bezi	15	-2	4	3	3	0
16	Maatschappijleer/wetenschappen lijkt soms wel een andere wer	16	-2	-1	-1	2	0
17	Ik vind politiek wel interessant, maar ik zal nooit politiek	17	2	4	-2	-3	1
18	In mijn vriendenkring worden de maatschappij-lessen saai gev	18	-1	0	1	1	-1
19	In mijn vriendenkring wordt maatschappijleer gezien als iets	19	0	2	-2	-2	2
20	In de pauze praten mijn vrienden wel eens over wat er allema	20	0	-4	2	2	-3
21	Soms hebben we het wel over het onderwerp wat we in de les b	21	-1	0	2	1	3
22	Bij mijn vrienden hebben we het over wat wel en niet kan in	22	1	-2	3	2	-3
23	Bij ons thuis volgt iedereen het nieuws.	23	0	1	0	-1	1
24	Als er iets op televisie komt waarbij politiek een belangrij	24	0	-2	1	-4	-1
25	Maatschappijleer is belangrijk als je later iets met mensen	25	2	0	-1	-1	-1
26	Aan maatschappijleer zitten leukere beroepen dan aan bijvoor	26	4	1	2	0	-2
27	Dankzij maatschappijleer zal ik later iedereen gelijk behand	27	0	-1	-2	-1	-2
28	Door maatschappijleer wordt je sociaal.	28	0	2	-3	0	-1
29	Ik heb later niks aan maatschappijleer.	29	-4	-1	0	-2	1
30	Door maatschappijleer kan ik discussies aangaan die (bijvoor	30	0	-3	0	-3	-1
31	Ik houd veel van discussies en houd ze graag.	31	1	-2	4	-4	0
32	Door maatschappijleer weet ik meer over de samenleving en za	32	1	-1	-1	-2	0
33	Meningen van anderen veranderen mijn manier van denken.	33	1	1	-1	3	0
34	Door maatschappijleer ben ik anders naar politiek gaan kijke	34	4	1	0	0	1
35	Maatschappijleer laat je meer dingen begrijpen van je omgevi	35	2	3	-2	0	0
36	Door maatschappijleer weet je meer over politiek, maar daar	36	-3	1	1	-2	0
37	Maatschappijleer kan je helpen voorbereiden op 'de grote men	37	2	0	1	-3	3
38	Mijn ouders denken te gemakkelijk over dit vak.	38	-1	0	3	0	-2

